

‘ म्वन्ति ’

“ कृतिसमर्पणम् ”

श्रीमन् ! माधवमेनन्महाशयामात्यवर ! यशश्शालिन् ।
प्रकृतिविलासाभिख्या कृतिरेषा तेऽर्पिता सनाथाभृत् ॥

अमन्दस्सनिर्भरान्मम कृतेर्विलासानिमान्

विलोक्य तत्र मानसं विबुधवर्य ! मोमोत्ति चेत् ।
तदैव मम निर्बृतिर्मनसि मंपनीपद्यते
शुणाकर ! यतस्त्वया सफलितः श्रमो मे भवेत् ॥

इत्थमास्थानकप्रिराट् कृष्णामूर्तिस्सुधीमणिः ।
शब्दशाम्भ्रार्थतत्त्वज्ञः निवेदयति मादरम् ॥

॥ श्रीमते रामानुजाय नमः ॥

श्रीमत्परमहंसपरिनाजकाचार्योभयवेदान्तप्रतिष्ठापनाचार्यैः श्रीमद्रामानुजा-
 परावतार श्रीमद्वररुनीन्द्राष्टदिग्गजप्रथमपरिगणितैः श्रीमद्रम्यजामातृयतिवर-
 कृपालब्ध श्रीवरमङ्गलमेत श्रीदेवनायकान्तरङ्गकैटुकुरन्धरैः अरण्डमहीमण्डला-
 लंकारमहोपाल कोटीरकोटिघटितमणिकिरणपटलपाटलितपादपीठपर्यन्ताचार्यैः परम-
 पुरुषार्थलक्षणविलक्षणमोक्षैकप्रयोजनार्थ पञ्चज्ञानमगाधन श्रीमदष्टाक्षरादिरहस्यत्रय-
 जगदुज्जीवनाचार्यैः सफलमुनिजनमानसारविन्दरान्दोहरासुशाससमुद्रसित श्रीराज-
 -हंसावतारैः श्रीभगवद्रामानुजसिद्धान्तनिर्धारकाचार्यसार्वाभौमैः सर्वतन्त्रस्वतन्त्रैः

श्रीतोदाद्रिरामानुजयतीन्द्रैः त्रितीर्णयमभिनन्दनपत्रिका ॥

मधुरानगरीविराजमान श्रीरामेश्वरदेवस्थानसंस्कृतकलाशालायां प्रधान-
 व्याख्याध्यापकपदमधिवहता, पण्डितवरस्य मद्रप्रान्तीय राजनीयास्थानरविपदमालो
 महामहोपाध्यायस्व कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः कृतिं प्रकृति-विलासाभिधाना श्रुत्वा वयं
 नितरा प्रहृष्यामः । प्राचीनाना महाकवीनां सरणिमनुरुन्धाना श्लेषादिगुण-
 समलङ्कृता चास्य शैली सर्वेषामपि सहृदयाना हृदयान्वावर्जयेदिति विश्वसिमः ।
 श्रीमन्नारायणम्बरणपूर्वमहाशाम्भु च्यास्य वाग्बिलास उत्तरोत्तरमभिवर्धतामिति ॥

चिट्टिनिनामसंवत्सरे
 फट्टमासि प्रथमदिवसः
 रविवारः
 १६—८—५०

श्रीरामानुजन्

त्रिपयानुक्रमः ।

क्रमसंख्या	विषय	पुटसंख्या
१	सारस्वतसर्वस्वम् Grandeur of the Ocean	1
२.	वाननरामनीयकम् Sylvan Beauty	17
३.	पर्वतपारम्यम् Greatness of the Mountain	33
४	समीरितमहैरणम् Homage to the Wind	49
५	त्रिपथगामौभाग्यम् The Charm of the Ganga	65
६	द्विन्दुराजसाम्राज्यम् The Empire of the Moon	81
७	प्रभाकरप्रभाव The Splendour of the Sun	97
८.	शर्वरीसौन्दर्यम् Glory of the Night	113

Author's Note.

For many years my poetical compositions are being published in Sanskrit journals. As a result of the encouragement given by the Madras Government I have not only been inspired to greater poetical effort in the cause of Sanskrit but also to bring together my published poems in book form. I am deeply indebted to the Madras Government for their kind encouragement.

In the present volume, I publish the Prakriti Vilasam. Other works of mine will be published in subsequent volumes. My respectful thanks are due to His Holiness Sri (1008) Ramanuja Jeer Swamikal of Vanamamalai Math, Nanguneri, who has been pleased to bless this venture with a Srimukham and also to meet the major portion of the cost of its publication. The Hon ble Sri P V Rajamannar, Chief Justice of Madras High Court, has done me a great honour by writing a foreword to this volume. I thank him for the same. I am also indebted to Sri Parikshit Tamburan, Prince of Cochin and Dr C S Venkateswaran M A, Ph. D., of the Annamalai University who have been so good as to permit me to publish their appreciation of this work. Sri N Swaminatha Sarma, Retired Health Officer, now at Vishnupuram, Tanjore Dt, has, with his usual generosity, contributed liberally for publishing my works, and to him I express my sincere feelings of gratefulness.

My thanks are also due to Sri Srinivasa Raghunatha Acharya who has been publishing my poems in Telugu characters at Warangal, Hyderabad. The unbounded kindness thus extended to me by several well-wishers has impelled me to dedicate myself to the cause of Sanskrit-learning and also to publish my collected works.

My special thanks are due to my old student, Sri P. K. Nagaratna Sarma, Sanskrit Pandit, S. M. High School, Tiruchi and Sri A. Subrahmanyam M. A., Lecturer in Sanskrit, St. Josephs' College, Tiruchi, who have been very helpful in seeing the book through the press. In spite of the great care exercised by them in correcting the proofs, some errors have crept in and I regret them.

Lastly I must express my heart-felt thanks to the Proprietor of the Kalyan Press, Tiruchi, who has shown great enthusiasm in bringing out the work in such short time and in such excellent form.

I pray that my endeavours may be crowned with success.

Madhurai, }
4-8-50 }

K. S. Krishnamurthi Sastri

FOREWORD

I think it really presumptuous on my part to write a foreword to the KAVYA of such a reputed scholar and poet like Mahamahopadhyaya K S Krishnamurti Sastrigal. Persons far more competent than myself have extolled his mastery of the Sanskrit Language and the beauty of his poetical style. The Government have recognised his merit in making him the Poet Laureate in Sanskrit.

Though the works of the ancient poets abound in descriptions of nature so far as I am aware, there is no work (except probably Kalidasa's Ritusamhara) whose subject matter is exclusively the beauties of nature. The 'Prakriti Vilasa' is such a work as the title itself indicates. The Kavya is divided into several sections with special titles like 'Kananakamaneeyakam', 'Parvataparamyam' and 'Sameera Samarhanam' according to the particular aspect of the beauty in nature. There is running through the entire work a passionate, sensitive and I would add, a reverential appreciation of all that is beautiful in nature. The poet has no prejudices. His emotional capacity is large enough to comprehend the majesty of the sea, the fascination of the forest, the grandeur of the mountain, the glory of the sun and the loveliness of the moon.

Though the main theme is natural scenery, the Kavya is full of brilliant epigrams on human conduct and the affairs of the world. Often he relates the facts of

nature to human life, and this correlation is very illuminating

One finds in the *Kavya* strewn with lavishness, rich imagery, suggestive similes and penetrating observation. In another work of the author, *Sri Bharata Suprabhata*, I find the following —

“ नायं समयः श्लोकमपूर्वं रचयितुम् । शताब्देऽस्मिन्प्रकृति-
वर्णने भवमूर्तिवज्जयशीलस्स एव भवति कृष्णमूर्तिः । ”

I am sure all readers will echo this statement. This is a work which will enable every *Sahridaya* to enjoy *Ananda*.

Madras, }
May, 13, 1950. }

P. V. RAJAMANNAR.

Chief Justice.

PAREEKSHIT TAMBURAN,
PRINCE OF COCHIN

PALACE No 16.
TRIPUNITTURA.
5th July, 1945.

To

PANDITARAJA K S. KRISHNAMOORTI SASTRY.

Dear Sastry,

Allow me to thank you sincerely for kindly giving me an opportunity to read your excellent poems including the Prakriti Vilasa Kavya. The spontaneous flow of beautiful expressions is simply wonderful. Apart from deriving aesthetic pleasure, a close student of these poems will greatly benefit by coming in contact with rare and interesting grammatical usages. The descriptions generally are such as will appeal even to a reader whose views on literature are influenced by modern criticisms.

You have adorned Sri Saraswathi Devi with many gems and I feel confident that the Goddess and her devotees will bless you and appreciate your future services at her altar.

Thanking you once more,

I remain,

Yours sincerely,
RAMAVARMA.

॥ अभिनन्दनम् ॥

वर्ण्यः कथन्तु विदितः सकलेऽपि देशे
श्रीकृष्णमूर्तिसुकविर्मम वाग्भिराभिः ।
सौन्दर्यतंपदमभृन्मधुनैव येन
प्रज्ञाधनेन गमिता कवितावनश्रीः ॥ १ ॥

सौहार्दमुन्मिपतु सत्कविवर्य ! नित्यं
मात्सर्यदोषविधुरं मधुरं दृढञ्च ।
येनावयोः सुरगवीपरिपोषणेन
संपद्यतेऽभिलपितः कृतकृत्यभावः ॥ २ ॥

काञ्चिद्गुणत्रयजुषं प्रकृतिं पुराणः
क्रीडारसेन पुरुषः सरिसर्पु कामम् ।
श्रीकृष्णमूर्तिकविना रचितः प्रमोदं
धत्तेऽमितं, बहुगुणः प्रकृतेर्विलासः ॥ ३ ॥

S. N. C. Srinivasa Rao
Nadha Acharya.
WARANGAL.

N. S. RY.

CRITICAL APPRECIATION

BY

Dr C S VENKATESWARAN M A, Ph. D ,

PROFESSOR OF SANSKRIT, ANNAMALAI UNIVERSITY,

ANNAMALAINAGAR

The *Prakritivilasakavyam* of Mahamahopadhyaya Panditaraja K. S Krishnamoorthy Sastrigal, Poet-Laureate in Sanskrit, is an exquisite collection of Nature Poems in Sanskrit. The poet depicts in eight sections of 61 verses each, the beauty of different Natural phenomena in their varied aspects.

1 The *Sarasvatasarvasvam* describes the greatness and grandeur of the ocean in a style and metre reminiscent of Kalidasa's *Meghasandeha*.

The words are addressed to the ocean by a lover of Nature who was enjoying the cool evening breeze on the beach at Cape Comerin (Kanya Kumari). Expressing this idea in the words —

हृषोद्रेकाद्दुग्धमिवदत्तोऽपि सम्बोध्य शश्व-

द्वेदं पश्येत् रषिकजनधेनवाचेतनेषु ॥

the poet reminds us of the lines in the *Meghasandeha*,

इत्यौ नुशयाद्रषिगणयन्गुह्यकम्नं ययात्ते

कामानां हि महति (पणय) वृषगाञ्चेतनाचेतनेषु ॥

The poet reveals his powers of observation when he describes the golden-haired, rosy-cheeked European ladies moving freely on the beach enjoying the cool evening breeze

There is a touch of humour when he refers to the attitude of some timid people who dare not step into the waters for a dip on the specious plea that they are unfit to drink.

The natural position of the ever-sounding ocean below and the calm sky above is utilised by the poet to moralise that silence makes for a high position of respect and loquacity for loss of dignity

उच्चम्यान जगति भजते मौनमालम्बमानो

व्यर्थात्पैर्नजति सुमहानप्यधस्तादवस्थाम् ॥

The unchanging ocean which does not transgress its bounds though passing through the ever-changing Time, is represented here as a master, rich in self-control. Thus the remark धीरो लोके न हि विक्रुर्न जातुचित्कारणेषु reminds us of Kalidasa's reference to Lord Siva in Kumara-sambhava, विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतामि त एव धीरा ।

Again the warning given to the ocean not to terrify the courting rivers by its deafening sound on the ground that women are timid by nature

‘ शब्दैरेनै श्रुतिकटुतरैर्मुद । मा भीषयस्व

स्त्रीणां भीष्प्यनलहृदयान्यन्तरेणैव हेतुम् ”

reminds the reader at once of the Yaksha's warning to the cloud in the Meghasandesa

तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विह्वयाम्ता ,

and of Udayana's remarks about Padmavati and feminine timidity in the Svapnavasavadatta

कामं धीरम्बभावेय स्त्रीस्वभावम्तु कातर ।

While commenting upon the just alliance which the noble ocean formed by giving 'his' daughter Lakshmi in marriage to Lord Vishnu, the poet expresses the pregnant truth that alliance between the great is welcome to all-

“ सद्भिस्सङ्गो भवति हि सता सर्वसप्रीणनाय ”

2 Sylvan beauty in its varied aspects finds apt expression in Kananakamaniyakam. The simple sweet style which one notices here truly takes after Kalidasa's Muse. The theme affords the poet ample scope for exhibiting his descriptive power.

One cannot fail to see the charming poetic fancy in the description of the tender creepers, sounding with the humming bees, smiling with a wealth of flowers and flushing with a profusion of tender red sprouts as embracing the mango trees-

प्रक्रान्तचाटुवचना प्रणदद्विरेफै

पुष्पोद्गमैश्च रुचिरै शृणमन्दहासा ।

रक्तैर्भृशङ्किसरयैस्तुरागपूर्णा

पर्येष्वजन्न रतिकाम्सहकारवृक्षान् ॥

Fertile imagination is manifest when the poet conceives that the birds are placing groups of wing-less glow-worms in their nests at night for serving as lamps by dispelling the natural gloom.

नीडोदरेषु तिमिरं निशि मा प्रसाङ्क्षी-
 दित्याकलय्य निजचञ्चुपुटैश्शकुन्ताः ।
 कृत्वा च्छदैर्विरहिताग्रजनीमुखान्ते
 स्वघोतकीटनिवहान्वत ! निक्षिपन्ति ॥

Naturalness abounds where the sylvan sites are described as spotted with mountains in different directions as thickly over-grown with shady trees as mantled over with green lairs and blue lakes and as having the deer moving here and there.

उच्चावचाचलसमाकुलदिङ्मुखानि
 च्छायाद्गुमरविरलैर्निचुलीकृतानि ।
 स श्यामशाद्वलसरोवरमेदुराणि
 कीर्णान्यवाप हरिणैश्च वनस्थलानि ॥

3. The theme of Parvataparamyam is the imposing grandeur of the Mahendra mountain described by one who is lost in its natural beauty.

गिरिं दर्शं दर्शं भुवनमपि विस्मृत्य सपदि
 द्विजसंसन्धोऽथैवं किमपि किमपि स्वैरमवदत् ।

The row of mountains with its verdure of creepers and trees bearing a wealth of variegated flowers appears

to the poet's imagination as dressed in a green silken robe and as decked with an ornament of multi coloured gems

वसानेव स्निग्ध हरितरुचि वासो विलससि
 प्ररुद्धैस्त्वय्यल्पेतरविटपिवीरुत्समुदयै ।
 प्रसूनैरुत्फुल्लैर्हृदयहरवणैरिव मणि-
 प्रभेदैराकल्प कलयमि च माले ! शिखरिणाम् ॥

While making the significant statement that a person short of patience is not fit to be a father in law, the poet advises the Mahendra mountain, the source of rivers that woo the ocean Lord, not to lose patience over the ever roaring sound of the ocean in front

क्षमाहीनो नैव श्वशुरपदमध्यामितुमलम् ॥

There is sublime beauty in the conception that the Mahendra mountain combines in itself the splendour of the Himadri [snow white Himalaya] and the Hemadri [Golden mountain, Meru], thanks to the white fleeing clouds hanging above and the yellow creepers growing on it

क्वचिच्छुभ्रैरभै. क्वचन परिपिङ्गवनिमि-

* हिमाद्रि हेमाद्रि युगपदनुकर्तुं प्रभवसि ।

4 Samirasamarhanam is a tribute paid to the wind. The poet's fertile fancy expresses itself in representing the wind as trying to propitiate the golden creepers on the river bank. The creepers decked with flowers bending slightly with the mellowing fruits tasted by the amorous bees and charming in their flushing beauty

कुसुमसुभगाः स्तोत्रं नम्राः फलैश्च पचेळिमैः
 रसिकमधुपास्वाद्या रागश्रिया हृदयङ्गमाः ।
 मृदुळपुळिना भोगान्प्राप्ता भृशं प्रियदर्शनाः
 कनकलतिकाः कूले सिन्धोर्विनोपि समीरण ॥

The poet avails himself of an opportunity to commend the life of beings in the airy forests and villages and condemn the life in the congested city where people go for lure of gold.

श्वसन ! सुखिनन्तिर्यञ्चोऽपि क्षरण्यनिवासिनः
 किमधिकगिरा त्वामासेत्य दुमा अपि निर्मलम् ।
 स्वसुखविमुखा मर्त्यास्त्रेते कुतर्केशतप्रिया
 न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणा ॥

5. The beauty of the Ganges is described in *Tripathagasaubhagam* .

Couched in an attractive metre, the language, like the current of the river flows slowly, but steadily creating an agreeable jingling sound. There is appealing alliteration in-

हिमाद्रिवरनिदनीमखिललोचनानन्दिनी-
 मुपेन्द्रपदवन्दिनीमसमदृशिशरस्यन्दिनीम् ।
 अथौषपरिमर्दिनी सुभगमङ्गसन्नर्दिनीम्
 त्रयीविभिनकेकिनी प्रणिपतामि मन्दाकिनीम् ॥

No less charming is the blending of the waters of the Ganges and the Brahmaputra thus described-

अमङ्गुरतरङ्गया महिमभिर्भृश तुङ्गया
 कृपालसदप्राङ्गया हरिपदावुजासङ्गया ।
 वितीर्णभयभङ्गया श्रितवता, तथा गङ्गया
 मिळत्यमितकौतुकात् वचन धातृपुत्रा नदा ॥

6 *Devijaraja Samrajyam* deals with lunar beauty. The poet beautifully conceives the moon as a big white lotus floating in the vast lake of the sky and representing the nature's immaculate charm, the dark speck within is due to the presence of the bees which have gathered to taste the honey.

गगनसुममिद्ध सङ्गिरन्ता विमृदा
 वियदतुलसरम्या श्चेतमवज सुजातम् ।
 प्रकृतिरपुरन्-यास्सर्वसौन्दर्यसारम् .
 रसिकमधुपगर्भे मूर्तमाचक्ष्महे त्वाम् ॥

Both poetic fancy and worldly wisdom are revealed when the poet posits the father-son relationship between the ocean and the moon and says that the heart of the ocean buoys up with fatherly pride and joy at the sight of the moon reigning supreme in the sky, for nothing makes the father happier than the prosperity of his son.

7 The brilliance of the Sun—the visible Lord of the Universe forms the theme of *Prabhakara Prabhava*.

The bright setting sun descending into the ocean is conceived by the poet as a colossal red-hot iron ball falling into the ocean to dry up its waters, as the shining crest jewel of Goddess Nature dropped down during her

The poet depicts as charming everything that is of the Night—the moon with its speck and light, and the pervading darkness—and concludes with optimism that nothing in Nature lacks beauty

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरभव लज्जुनञ्चापि रम्यम्
 ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्प्रसारोऽपि रम्य ।
 रम्यास्तम्य सरसमनसामन्धकारोऽपि रम्य
 किन्नैकोक्त्या प्रकृतिविहितं यस्तु नैवास्त्यरम्यम् ॥

The author evinces considerable mastery over his art in the choice and naming of the themes in the use of the metres and in the descriptions with refreshing variety. The poems are marked by the author's keen observation of natural phenomena, insight into the working of the human heart and power of expressing eternal truths in apt language. The poet-scholar has demonstrated in his work that he can be at home equally with the simple Kalidasa style and the erudite styles of Bhavabhuti, Bhatta and Sri Harsha. This collection of his early poems clearly brings out the natural poetic talents of the Poet Laureate, it also assures him an honoured place among the Nature-poets in Sanskrit.

The poet depicts as charming everything that is of the Night—the moon with its speck and light, and the pervading darkness—and concludes with optimism that nothing in Nature lacks beauty.

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरभवं व्यञ्छन्ञ्चापि रम्यम् -

ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्प्रसारोऽपि रम्यः ।

रम्यास्तम्यः सरसमनसामन्धकारोऽपि रम्यः

किन्नैकोक्त्या! प्रकृतिविहितं वस्तु नैवाम्तरम्यम् ॥ -

The author evinces considerable mastery over his art in the choice and naming of the themes, in the use of the metres and in the descriptions with refreshing variety. The poems are marked by the author's keen observation of natural phenomena, insight into the working of the human heart and power of expressing eternal truths in apt language. The poet-scholar has demonstrated in his work that he can be at home equally with the simple Kālidāsan style and the erudite styles of Bhavabhūti, Bhatti and Sri Harsha. This collection of his early poems clearly brings out the natural poetic talents of the Poet-Laureate, it also assures him an honoured place among the Nature-poets in Sanskrit.

॥ श्रीः ॥

प्रकृतिविलासकाव्ये

सारस्वतसर्वस्वं नाम

प्रथमो विलासः ॥

स्वरूपज्योतिर्या निधनरहिता वागिह परा
निजोपास्त्यासभ्यं ध्रुवममरभावं वितरति ।
विवर्णो यस्याश्च स्फुरति भुवि भापासमुदयः
प्रसन्ना ब्राह्मी सा मुरसुरभिरुच्चैर्विजयताम् ॥

सत्यो देवस्त दिशतु वचश्शुद्धिमाज्ञायसिद्धः
संसेवन्ते यमभिदधतस्सि^१न्धवस्तप्त नित्यम् ।
शब्दार्थात्मा स्फुरति सकलो यद्विवर्तः प्रपञ्चः
स्फोटं ब्रह्मास्थिपत मुनयो यं प्रमाणैः पुराणाः ॥ १ ॥

कश्चिद्विद्याविनयमुभगस्त्वा विहायसि वृष्टिं
पक्षान्कांश्चिच्छपयितुमना दक्षिणस्यां दिशायाम् ।
पारेऽम्भोधेर्महति जनयन्नन्दधुं श्रीकुमार्याः
क्षेत्रं प्रापत्कलिमलहरं विश्वमातुश्चिरलम् ॥ २ ॥

१ सुदेवो असि वरुण यस्य ते सप्तसिन्धव अनुक्षरन्ति काकुदं सूर्ये सुदिरमिता

पश्यन्नविंशं सपदि मुमुदे शैलतुङ्गैस्तरङ्गै-

र्शाङ्कुर्वद्भिः परिसरगतास्तर्जयन्तं महान्तम् ।

प्रावस्तोमै प्रतिहततया फेनिल सन्निवृत्तौ

भीमावर्ते निदधदसकृद्धिभ्रतं वीचिजातम् ॥ ३ ॥

पृवतस्त्रिभ्रं लवणजलवेदशीकरैरूर्मिकीर्णैः

क्षुद्रस्याद्रेदिशस्वरमखरस्पर्शमध्यास्य सायम् ।

आसीत्सोऽयं पवनमुदधेस्सेवमानो मरुत्व-

च्छैलारण्यौपधिरसभृताऽऽस्त्रिष्टमाद्गानिलेन ॥ ४ ॥

दर्श दर्श धरणिदिविपन्निर्निमेषोऽर्णवं स

स्वैर क्रीडन्मकरनिकरं भीकर नक्रचक्रैः ।

गच्छद्भिश्च प्लवसमुदयैर्धोवराणाङ्कुमारै-

र्द्धं पाथोविहगविरुतैर्मोदवार्षो न्यमज्जत् ॥ ५ ॥

अङ्घ्रिच्छायामचलदुहितुस्सर्वदाध्यास्य धैर्या-

दप्रत्यूहं प्रकृतिविहित विभ्रत स्वाधिकारम् ।

हर्षोदिकादुदधिमवदत्सोऽपि सम्बोध्य शश्व-

द्भेद पश्येन्न रसिकजनश्चेतनाचेतनेषु ॥ ६ ॥

श्रीशानस्य श्वशुर ! विभयामासिवांसं सुरेशा-

न्मैनाकाद्रिं निरुपमकृपस्त्वं मपन्नं ह्यरक्षः ।

वन्धं सेतोस्त्रयमसदृथा रामकैङ्कर्यलोभा-

'न्माहात्म्यं ते जगति गदिं तु ढौकतां पाण्डिती कः ॥ ७ ॥'

कूले ज्योत्स्नाधवलपुलिनैर्मञ्जुले बालिशानां

स्तोमं शुभ्रत्याहरणविधये सम्भ्रमेण भ्रमन्तम् ।

रवत्तश्चेतासितसिकतिलान्भूविभागाननेका-

न्नीह्याकारा अपि च मसृणा बालुकाः सन्ददर्श ॥ ८ ॥

शेतामेको हरिरविरतं दुग्धपायोधिमध्ये

सङ्घ्यातीतानभिनवधनश्यामलाञ्छ्रीसमेतान् ।

विष्णुन्वीक्षध्वमिह सततं सच्चरिष्णुन्समन्ता-

दित्यूर्मान्स्वाञ्छिखरिसदृशोऽद्दीदृशद्वारिराशिः ॥ ९ ॥

'नावासासीदनिलचलिता नीलकलोलमाला

प्रत्युद्गच्छन्त्यविरलवृहत्तालवृक्षावलीन ।

फेनोतंसा कलहमतुलङ्कृतुकामेव गर्भ-

न्ध्याभिन्नत्या सितघनतर्नि मूर्ध्नि नीलाद्रिपङ्कजा ॥ १० ॥

प्रकृतिविलासकाव्ये

पातुं पाथः सरिदधिपतौ किन्न्ववहुस्य वेगा-
 त्वेलन्त्युच्चैःकवचितनभ.प्रान्ततो वारिवाहाः ।
 इत्यम्भोधिर्धियमचकलद्दूरमुद्रीक्ष्यमाणैः
 फेनप्रायैः प्रगुणितरयैर्त्स्निभिर्भूरिगौरैः ॥ ११ ॥

छायावृक्षैः क्वचितमुखेप्वण्डजानां निवासै-
 व्यभिः कीर्णेष्वनुपमपयःपातचेतोदरेषु ।
 शैलेन्द्राणां तटभुवि सदा कन्दरेषु प्रतिश्रु-
 द्वाचामथाव्युपगतवतामाद्यसांयात्रिकाणाम् ॥ १२ ॥

राजन्त्युच्चैर्नरपतिगृहाभ्यन्द्रशालाभिरामाः
 पारेऽम्भोधेरमरनगरास्वर्गर्भं हरन्तः ।
 यत्र स्त्रीणां विजयिषु मुखेष्वेव वातायनस्थे-
 प्विन्दुर्लज्जालवविरहितो दीप्यते व्योम्नि रात्रौ ॥ १३ ॥

अत्युच्छ्रायं जलधिजठरे स्तम्भमम्भोमयं द्रा-
 ग्मञ्जशावातः कलयति भृशं दारुणः कालयोगात् ।
 नावः कृष्टा बहुरयवशात्सञ्चरन्त्यो विवर्ते
 मज्जन्त्याशु प्रगुणितभयैर्नाविकैर्दुर्निरोधाः ॥ १४ ॥

क्षेत्रे धर्मधरत जगतीमातुरत्यन्तमिष्टं

स्तोरु दत्त द्रविणमनया । भाग्यभाजो भवेत् ।

इत्थ स्वार्थप्रणधिपणो याविकानर्थिसार्यो

व्यर्षाशीर्भिर्यथयति धनायार्दितोऽनुजिहान ॥ १५ ॥

स्नातुं वार्षायुचिनवसना प्रेक्षणीग्राम्तरुण्य

सुभ्रुवृन्दैस्सरसविहृतौ लालसेनानिलेन ।

रिस्पष्टाद्गाम्ममभनिपताभीक्ष्णमक्ष्यान्तु यूना

साय साय जयति मिळनानुत्तमधो भाग्यभाजाम् ॥ १६ ॥

क्रीडितसुगुन्तनभरता मन्दवेगास्तरहा

शीर्णा ध्रान्तास्तटमुपगता फेनमप्युद्गमन्त ।

शान्नारावा सपदि मिकतास्त्रेव लीना अगूव-

नत्सुच्छ्रायो निधनमधनौ कस्य वा नो सिदध्यात् ॥ १७ ॥

प्रकृतिविलासकाव्ये

आपः प्राप्ता घनलवणतामाशु शीर्णाम्समन्ता-

द्वातस्पर्शाज्जलधिविलसद्गण्डशैलोपरिष्ठात् ।

तान्याहर्तुं शशरवनितास्सङ्गता वासरान्ते

स्तन्यं भूरिस्तुतमह । शिशुन्पाययन्त्यधरन्ति ॥ १९ ॥

वीचिक्षोभा वसनममलं मा सिचन्नित्यधीरा

उत्क्षिप्योर्ध्वं निजकरयुगेनोत्सदग्ने मृगाक्ष्य ।

सोपानेषु न्यदधत शनैः पञ्चपेषु स्वपादा-

न्पारावास्सरसहृदमूरार्द्रयामास सद्यः ॥ २० ॥

अब्ध्युद्भूतां मम सहचरीं भार्गवीं मावभंस्थाः

काले तस्मिन्मम नयनयोस्सा च हृद्या ललास ।

निस्सन्देहं त्वमिह विजयेथास्तथापि क्षमस्वे-

त्यङ्घ्रयोर्मूर्तो हरिरिष तटे सुश्रुवोऽपसदूर्मिः ॥ २१ ॥

धून्वन्वासांस्युदधिपवन, कामिनीना सहेलं

यूनां स्वान्तर्युगपदधिक यत् नार्या व्यहार्षीत् ।

सभ्रुभङ्गं किमपि निगदन्त्यात्मना लज्जया सा

स्त्रैणे लीना कमपि तरुणं लोचनाभ्यामधासीत् ॥ २२ ॥

चन्द्रः काङ्क्षन्समयमुचितं त्वद्विमर्दकलोलः

शृङ्गार्येकः कुमुदमुकुल ! त्वां सुजातं समेयात् ।

प्रोवाचेत्थं, कमपि तरुणी सस्मित वीक्षमाणा

क्षौमं वक्षस्थलविलसितं संसयन्ती कथञ्चित् ॥ २३ ॥

कैश्यं पिङ्गं कनिचन वहन्त्योऽपि सन्दर्शनीयाः

पुम्भिस्सार्धं सरसविहृतौ निखपा गौरवर्णाः ।

मार्जाराक्ष्यः म्यलकमलरुग्ण्डपालीमनोज्ञा.

साय क्रान्यन्त्युदाधिपवनं सेवितुं हूणनार्य. ॥ २४ ॥

क्षिप्ता रोधस्यमिनवरुचश्शुक्तिका वीचिपङ्कया

पांसुच्छन्ना अपि चिरतरं, प्रापिताश्च प्रकाशम् ।

यत्नात्सारस्वतमपि समाहृत्य सद्वस्तुजातं

विक्रीणन्ति प्रतिदिनमधोजातयो जीविकायै ॥ २५ ॥

रत्नान्यन्तर्जठरमभितो वारिधिं मिश्रतं त्वा

केचिद्दाढं स्वयमनिपुणा भूरिधैर्याद्वगाढुम् ।

निन्दन्त्यापो लवणमिलिनाः पातुमर्हा न हीति

स्वासामर्थ्यं परगुणतृणीकारहेतुर्हि लोके ॥ २६ ॥

अन्तश्शान्तोऽस्यधिकमुदधे ! कर्मवीरोपकृत्यै

यन्मज्जन्ति त्वयि कतिपर्ये प्रत्ययान्मौक्तिकार्थम् ।

बाह्याद्योपस्तव समुचितो धीरलोकान्धिवेक्तुं

प्रेक्षावन्तो ददन्ति भुवने न ह्यकृत्वा परीक्षाम् ॥ २७ ॥

एष्येहीतश्चरति मकरः पश्य हन्त ! स्ववीया-

न्निक्षिप्यैतद्वडिशमधुना तूर्णमेनं गृहाण ।

इत्यन्योन्यं गदितुममितो धावता धीवराणा-

गेधामासुस्तदभुवि वचास्यञ्जसोच्चावचानि ॥ २८ ॥

अब्धेरन्तस्सलिलममितो निर्निरोधश्चरन्तः

केचिज्जात्या. क्षुभितमकरा वृक्षयूखावलीस्त्वाः ।

विशुद्धह्रीरिव समविक्रं भासयन्ती. प्रसार्य

क्षुद्राञ्जक्षत्यह ! जलचरानक्षिसाल्कृत्य सद्यः ॥ २९ ॥

अम्भःकूलौपधिद्वजगताल्पक्षिणो वर्निकादी-

ह्यैक्ष्यीकृत्याधिकतररथं वाग्धारोक्षणेन ।

तूर्णे वारिष्वहह ! मकरास्सन्निपात्य प्रसन्ते

स्वैरङ्गेचित्सत्तनमृगयालम्पटाः पर्यटन्तः ॥ ३० ॥

ओषधयोऽप्यु प्रसृतदलसंक्षिप्तभावा. प्ररुढा

मांसाशिन्यो मधुकरमुखान्पत्रलग्नांध कीटान् ।

आच्छाद्य द्रागसुविरहितांस्तान्क्षणेन प्रसित्वा

पूर्वावस्थां नयनसुभगां दर्शयन्त्येव भूयः ॥ ३१ ॥

वालाघातैरधिजलनिधि क्रोधना मज्जयन्तः

क्रूराकाराः प्रबलतिमयन्तूर्णमभ्यणनौकाः ।

उच्छ्वासार्यं प्लवनसमये तीक्ष्णकुन्तैस्समन्ता-

दापीडयन्ते ग्रहणनिपुणैर्धीवरैरपमत्तैः ॥ ३२ ॥

यादांम्यद्रिस्सदृ निपतितान्याम्यगर्तेष्वयत्ना-

दुद्धम्याप सपदि तितउपक्रियामावहन्तः ।

द्राधीयास. कनिचन गजाकर्पणेऽपि प्रवीणा

जक्षत्युद्भटगनियुता भीमकायाम्तिमीन्द्रा. ॥ ३३ ॥

पाथोवर्मं प्रहृतमसमृज्जातमन्तस्वनौकाः

पूर्णा नानाजनममुदयैरायसी. कर्णधाराः ।

गृहोत्मभ्योऽप्यविगतमयःकान्तभृमृद्भजेभ्यः

कामं भीताम्बयमगमयन्सर्वथा जागर्कताः ॥ ३४ ॥

अन्तश्शान्तोऽस्यधिकमुदधे ! कर्मवीरोपकृत्यै

यन्मज्जन्ति त्वयि कनिपर्ये प्रत्ययान्मौक्तिकार्थम् ।

बाह्याटोपस्तव समुचितो धीरलोकान्विवेकतुं

प्रेक्षावन्तो ददति भुवने न ह्यकृत्वा परीक्षाम् ॥ २७ ॥

एबोहीतश्चरति मकरः पश्य हन्त ! स्ववीया-

त्रिक्षिप्यैतद्द्विद्विशमधुना तूर्णमेनं गृहाण ।

इत्यन्योन्यं गदितुममितो धावतां धीवराणा-

मेधामासुस्तटभुवि वचांस्यज्जसोच्चावचानि ॥ २८ ॥

अब्धेरन्तस्सलिलममितो निर्निरोधञ्चरन्तः

केचिज्जात्याः क्षुधितमकरा दृढ्मयूखावलीस्त्वाः ।

विद्युद्वलीरिव समविकं भासयन्ती. प्रसार्य

क्षुद्राज्जक्षत्यह ! जलचरानक्षिसात्कृत्य सद्यः ॥ २९ ॥

अम्भःकूलौपधिदलगतान्पक्षिणो वर्निकादी-

सैक्ष्यीकृत्याधिकतररथं वाग्धारोक्षणेन ।

तूर्णं वारिष्वट्टह ! मकरास्सन्निपात्य ग्रसन्ते

स्वैरङ्गेचित्सततमृगयालम्पटाः पर्यटन्तः ॥ ३० ॥

ओषधोऽप्यु प्रसृतदलसंस्निग्धभावाः प्ररूढा

मांसाशिन्यो मधुकरमुखान्पत्रलग्नांश्च कीटान् ।

आच्छाद्य द्रागमुविरहितांस्तान्क्षणेन असित्वा

पूर्वावस्थां नयनमुभगां दर्शयन्त्येव भूयः ॥ ३१ ॥

वालाघातैरधिजलनिधि क्रोधना मज्जयन्तः

क्रूराकाराः प्रवर्तितमयन्तूर्णमभ्यणनौकाः ।

उच्छ्वासाद्यं हृवनममये तीक्ष्णकुन्तैस्समन्ता-

दापीड्यन्ते ग्रहणनिपुणैर्धीवरैरप्रमत्तैः ॥ ३२ ॥

यादांस्यद्विस्सह निपतितान्यास्यगतेष्वयत्ना-

दुद्वम्यापः सपदि नितउप्रक्रियामावहन्तः ।

द्राधीयांसः कतिचन गजाकर्षणेऽपि प्रवीणा

जक्षत्यत्युद्धटगतियुता भीमकायास्तिमीन्द्राः ॥ ३३ ॥

पाथोवरमं प्रहृतमसकृज्जातवन्तम्बनौकाः

पूर्णा नानाजनममुदयैरायसीः कर्णधाराः ।

गूढोत्सभ्योऽप्यविरतमयःकान्तभृमृद्भजेभ्यः

कामं भीनाम्स्वयमगमयन्सर्वथा जागृक्काः ॥ ३४ ॥

द्वीपभ्रान्त्या जरठकमठप्रेष्ठपृष्ठेऽवतीर्णा.

पान्थाः केविज्जठरपिठरक्षुत्वशान्त्यै पचन्तः ।

चुल्लचग्न्यौष्ण्याच्चलितवपुषा पातितास्वय्युदन्वन् !

स्वामिन्यासज्जति हि विहितस्वाश्रितैर्हन्त ! मन्तुः ॥ ३५ ॥

त्वामाश्रित्य प्रबलशफरा क्षुद्रमत्स्याश्च सर्वे

स्वैर क्रीडन्त्यविरतमविज्ञातदु स्वा समन्तात् ।

नैवोत्साहस्थलतनुभृतामीदृशस्यान्महाब्धे ।

मङ्गामन्त्याश्रयगतगुणा ह्याश्रितान्निर्विशेषम् ॥ ३६ ॥

नैल्यं व्योमस्त्वयमयमहो ! निर्मलापोऽप्युदन्वा-

नूरीकृत्य प्रनिवितरति श्रेयसे स्वामृताशुम् ।

सत्यप्येवं त्यजति न वियत्स्वीयमालिन्म्यदोषं

रिक्तात्मानो न रसलु भुवने सन्निवर्त्या महद्भिः ॥ ३७ ॥

स्निग्धाम्भोधे ! शृणु मम गिरं दूरमुत्सार्य गवं

पश्य व्योम त्वदपि विभवै श्रेष्ठनत्यन्तशान्तम् ।

उच्चस्थानं जगनि भजने मौनमालम्बमानो

व्यर्थात्पैर्नैजनि सुमहानप्यधस्तादवस्थाम् ॥ ३८ ॥

अद्विप्सिन्धुर्दिनकरकरैरुद्धृताभिस्समन्ता-

त्सिञ्चन्कृत्वापि वसुमती क्षेममाधाय मूय ।

गृह्णात्युज्जीवयितुमखिलानापगान्पिणीम्ता

दत्तादान भवति महतामन्यनिश्च्रेयसाय ॥ ३९ ॥

कालेऽनादौ प्रवहति विपर्यासहेतौ समेषा-

मेकोऽम्भोधि प्रकृतिवशगोऽप्यभ्रवन्निर्विकारः ।

निर्मर्यादञ्चरितुमपथे न व्यग्रम्यत्यपीशो

धीरो लोके न हि विदुस्ते जातुचित्कारणेषु ॥ ४० ॥

संहृष्येयुस्सरसहृदयाश्शुष्कनीरस्समुद्रः

स्याच्चेद्दीप प्रचुरतरमुद्धीक्ष्य सद्रत्नजातम् ।

मेवादिः किं जगति तिलसेतव्यानिरञ्चैस्तदानी-

मौदासीः ऽ दधनि सुतरामन्यकीर्णो महान्तः ॥ ४१ ॥

शब्दैरब्धे ! किमपि किमपि श्राम्यमीव परत्तुं

कस्तेऽनर्घं हृदयविहित वेद भागं रसाद्रिम् ।

लोक काम वदतु जडधिं त्वा, ततो मा व्यथिष्ठाः

शाठ्यादारोपयन्ति हि जनम्वात्मदोषं परत्र ॥ ४२ ॥

गृह्णन्णस्सदयहृदयाद्वाग्निवाहस्त्वदव्ये !

वर्षस्युच्चैर्जलद इति च ख्यातिमाप्नोति पृथ्व्याम् ।

दत्ते साक्षाय इह भुवने स्तौति लोकस्तमेव

द्रव्यस्वामी त्वहह ! लभते नैव चित्तऽवकाशम् ॥ ४३ ॥

नेत्रानन्दं मनसि कल्पन्नात्परत्नाकरत्वं

पारावार ! त्वमिह भुवनेऽदर्शयिष्यस्समेषाम् ।

लोकोऽनद्भ्यस्तसपदि तरसान्योन्यपातं विनिघ्न-

न्साधूनामप्यहह ! कृपणानर्थहेतुः प्रवृत्तिः ॥ ४४ ॥

स्वस्तज्जातं सकलजगदुन्मूलने मूलभूतं

व्यक्षः कश्चिद्विषमपि पिबन्धर्मराजं जिगाय ।

सत्येवं ते मधुरममृतं शश्वदास्वाद्य देवाः

प्रापुर्नैर्जर्षमिति नतरामद्भुतं नः पयोधे ! ॥ ४५ ॥

खर्वः पूर्वं सलिलमखिलं छाचचाम प्रभावा-

दीर्घोऽद्यापि स्थगयतितरां सन्ततं ते प्रवृद्धिम् ।

नोचेल्लोकं खलु कवलयेस्सर्वमप्याशु दर्पा-

त्त शान्त्यो भवति महतामप्यन्योऽवलेपः ॥ ४६ ॥

क्षेम इतुं सकलं गता वददीक्षस्सरस्वन् ।

प्रीत्या सर्वं स्वमपि दिशामि त्व महात्मैव सत्यम् ॥

सत्यप्येव तत्र पुनरिमामाभर्षी नाद्रियेऽह

त्याग कीर्तिं हरति महता डम्बरेण प्रयुजत ॥ ४७ ॥

अप्राधान्य नियतिवशत प्रापितास्स्वाभिधेयै

शशब्दाम्सर्वे व्यवहृतिजुषोऽप्यर्थतादात्म्यभाज ।

प्राधान्य ते पुनरुपगता पाणिनिप्रोक्तशाम्ब्रे

निर्वर्णा अप्युपरिगणिता न्यक्कृतार्थास्त्वयाब्धे । ॥ ४८ ॥

नानादिभ्यस्त्वयमुपगता माननीया मनोज्ञा

उच्चैर्भृत्प्रवरदुहितूरर्णव ! त्वा वृणानाः ।

शब्दैरेतै श्रुतिकटुतरैर्मूढ ! मा भीषयस्व

स्त्रीणा भीरुष्यत्रलहृदयान्यन्तरेणैः हेतुम् ॥ ४९ ॥

सस्कार्याम्भस्तव जल रैर्म्यादशोम्य द्रवत्य

पुष्पत्य क्षमा द्रुमनिविदिता जीवराशीनमन्त्य ।

पृता देवापहनशनभसेयनाग्निर्ज्ञरिष्य

त्वामाश्लिष्यन्त्यमितसुकृतेर्वर्धमे धर्मदारैः ॥ ५० ॥

सिन्धुर्गङ्गा तपनतनया हृद्यगोदावरी च
 श्रीकावेरी निरुपमरसा शर्मदा नर्मदापि ।
 अन्तर्वाहिन्यपि च पतितान्पावयन्त्यस्तटिन्यः
 प्रेयांस त्वां परमरसिकं कामयन्ते महान्तम् ॥ ९१ ॥

यत्रागाधस्त्वमसि जलधे ! तत्र वातसरङ्गा-
 तुत्थाप्य त्वां प्रकृतिचलितं नैव शक्नोति कर्तुम् ।
 तत्रापत्ते विकृतिममितां, यत्र नैवंविधस्त्व
 दुश्चेष्टानामणुरपि कदाप्यप्रदेशोऽवकाशः ॥ ९२ ॥

सौन्दर्याणां जगति लसतां देवतां मूलभृतां
 पद्मामञ्जरे ! ददित्य तनयां स्वस्य पुंसे परस्मै ।
 अत्यन्ताय ह्यजनि युवयोश्छाद्य एषोऽनुबन्ध,
 सद्भिस्सङ्गो भवति हि सतां सर्वसम्प्रीणनाय ॥ ९३ ॥

लब्धुं वार्षेऽहमहमिकया सम्प्रहृत्यात्रजद्भय-
 स्तुष्यन्त्वेते सुमनस इति श्रीमुखांस्त्वं वितीर्य ।
 पर्येक्षिष्ठा अपि पशुपतिं कालकूटप्रदाना-
 र्त्थाने, शक्तिं जगति महतां ज्ञातुमन्ये राशक्ताः ॥ ९४ ॥

किं त्वं क्षमायां प्रवहसि बहुं भागमाक्रम्य किं वा

त्वय्युर्वीधं ह्यवत इति मे संशयं वारिराशे ।

मित्रस्याद्य व्यपनय, परं प्रष्टुमिच्छामि नैवं

प्राज्ञम्न्याकुलितभुवने ज्ञानवान्दुर्लभो नु ॥ ५५ ॥

अप्येकस्या जगति जलधे ! क्षुद्रशुक्त्यास्त्वरूपं

ज्ञातुं शक्तो भवति नतरां हन्त । वैज्ञानिको यः ।

द्वित्रैशब्दैः किमपि कथयन्स प्रसिद्धघट्यनर्थ-

वैस्तुः कीर्त्तयन् धत्तव सपये कल्पतेऽर्थापहोऽपि ॥ ५६ ॥

उड्डीयोश्चैर्विदधति जलाम्बन्तरोत्थादशकुन्ताः

श्रेणीबन्धं नयनमुमगं त्यक्तदुःखानुबन्धाः ।

स्नेहित्वान्योन्यमुदितकथाः पञ्चपांस्ते निमेषा-

न्सम्भूयाम्भस्यमितरुनुकास्तन्निमज्जन्ति भूयः ॥ ५७ ॥

'द्वीपान्युद्धान्त्यमितविभवैः श्रेष्ठवग्वोकसारा-

स्पर्धान्यद्रिद्रुमवनसरित्त्नोमचेतोहराणि ।

ऋक्षाणीवाम्बरतलमलङ्कुर्वते सर्वथा त्वां

प्रलो रत्नाकर ! हि महिमा मानहीनस्तवायम् ॥ ५९ ॥

ल्योम श्यामं सजलजलदश्यामलः पद्मनाभ-

स्त्वञ्च श्यामः कुवलयदल्लश्यामला शैलकन्या ।

स्थेमे मूर्धेरधिकृतवतां किन्मधीकारचिह्नं

किं वा नैल्यं परममहिमव्यञ्जकं रञ्जकं वः ॥ ६० ॥

चेत्तदशान्तिं मम वितरतात्संपन्नः प्रचेता-

वर्धस्वाब्धे ! त्वमपि मुदितश्चन्द्रसन्दशनेन ।

कुर्वन्सन्ध्याप्रणतिमुपयाम्यालयं श्रीकुमार्याः

सर्वस्वं स्नादुपरि सततं स्निग्ध ! सारस्वतं मे ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिनास्त्रिण्यः पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतम्यात्रक्ये कृतिषु

प्रकृतविलासकाव्ये

सारस्वतसर्वसदात्म प्रथमो विलासः ।

प्रकृतिविलासकाव्ये

काननकामनीयकं नाम

द्वितीयो विलासः

कल्याणमाकलयनात्तुल्यशैलकन्या

धम्मिहृदफुहतरमडिमिळन्मिळिन्द्रा ।

प्रत्यप्रवारिधरसोदरविमहथ्री-

रथान्तनर्तनपरा विपिनान्तदुर्गा ॥ १ ॥

अस्ति धनन्तपुरमप्रतिमैस्त्वसम्प-

स्तोमैर्वित्तुम्पितनिन्दिम्पपुरावलेपम् ।

नीलाद्विपङ्कितिव गोगिनि यम्य मूर्तिः

स धीपतिर्यदधिनिष्ठति पद्मनाभः ॥ २ ॥

दृग्भ्याग्निपीय भगयन्मननन्ततल्पं

निष्ठाप सं स्नवमयैः कुमुमैस्समर्च्य ।

विभोत्तमस्म मतिनादगरे रिरज्य-

न्दृशमिन्दुभियेत्तमां यनाति ॥ ३ ॥

आरण्यका नहि कदाप्ययथार्यमाहुः

प्राणात्ययेऽपि न जहत्युपकारचिन्ताम् ।

पौरास्तु जिह्वमतयः प्रचरन्त्यमार्गे

पुण्यात्मनां हि भवनं वनमित्यमंस्त ॥ ४ ॥

उत्थाय पङ्कजकुलस्य विकासतः प्रा-

ङ्निर्वर्त्य कृत्यमखिलं द्रुतमात्मनीनम् ।

धीरः पुरात्म निरगादलकाभिरामा-

त्यौभाग्यमीक्षितुमना विपिनान्तलक्ष्म्याः ॥ ५ ॥

उच्चावचाचलसमाकुलदिङ्मुस्तानि

छायाद्रुभैरविरट्टैर्निचुलीकृतानि ।

स श्यामशाद्वलसरोवरमेदुराणि

कीर्णान्यवाप हरिणैश्च वनस्थलानि ॥ ६ ॥

नीहोदरेषु विहगा व्यखन्मनोऽं

म्लानप्रभामधिभरुस्सुरतप्रदीपाः ।

सम्प्रावदन्पुतगुप्ताः शृङ्गवाकुमद्भा

रोर्नीच्यनुष्णहिरणं दिवि नाप्यपुष्पन् ॥ ७ ॥

उन्मीलनोन्मुग्यसरोजनिराजिताया-

मुञ्जिद्रहंसमिधुनैरुपशोभितायाम् ।

जम्बूवाघमर्षणमृषिप्रवरा क्षरिण्यां

मम्नुर्दिवस्पनिदिशं गतरत्यनुरी ॥ ८ ॥

लीङ्गाङ्गकानि निजनिद्धिकयानिमृदून्त्या

मन्थं म्नुतं हरिणयोपिति पाययन्त्याम् ।

अर्धप्रबुद्धमृगशाननररतन्म-

त्क्षित्यामपसदनिपेनिलमीपदुष्णम् ॥ ९ ॥

अत्यन्तमंस्तुतमिन्द्रपुरन्ध्रयाच

ध्रुत्वापि हन्त ! नटिनीमनपेतदुःश्याम् ।

आश्वासयतिव निषेध सहसरश्मे-

रभ्यागमं स्वयमदीपिनगमनूरुः ॥ १० ॥

पुत्रा इवाननिमृतां रतिमिन्दरेभ्यः

पुष्पन्भयाः कतिपये कुमुदोदरेभ्यः ।

पम्पातुमप्युदमदन्त न शीतकत्वा-

लक्ष्म्यां मरोहृविहारमोन्मुकयाम् ॥ ११ ॥

पीयूषकल्पमकरन्दमिलद्रजांसि

नीहारसीकरकरम्बितकेसराणि ।

प्रत्यूषशीतपवनेरितपादपेभ्यः

मुष्पाणि वृन्तगळितान्यपतंस्तटिन्याम् ॥ १२ ॥

हित्वा सुपुसिमतिमात्ररतिश्रमोत्थां

पक्षान्खचञ्चुभिरदन्तुरमालिखन्त्यः ।

नीडोदरेषु शयितान्कमितूनपत्यै.

प्राबोधयन्नुपसि मन्दरुतै. कपोत्य. ॥ १३ ॥

वध्वाञ्जलिङ्गमलकोशमिषेण मूकै-

र्वाचंयमत्वमळिभिस्स्वयमावहन्ती ।

अम्भःकणाश्रुवदना दयितं तपस्वि-

न्यालोक्तिं तुं समुदकण्ठत पद्मिनी द्राक् ॥ १४ ॥

त्वत्कान्तिलेशमुपजीव्य निशि अमद्भि-

श्चन्द्रादिभिर्दिगुपभुक्तचरी मघोन. ।

पृतात्मनः किमुचिता विहृतिस्तयेनि

प्रोचन्तमर्थमणमम्बुजिनी जहास ॥ १५ ॥

संरक्ष्य नक्तमधिकैरवगर्भमिन्दु-

स्संवेशितां श्रियमनिद्रसहस्रपत्ने ।

अत्यर्पयन् सवितृमण्डलमध्यवर्ति-

पुंसे क्रमेण कृतकृत्यतया तिरोऽभूत् ॥ १६ ॥

गीतिं मुदा मधुकरीषु वितन्वतीषु

हंसीषु पक्षपुटताडनतोऽप्यु सालान् ।

तीरद्रुमेषु विकिरत्सु सुमान्यभीक्षणं

लक्ष्मीर्ननर्त्त सरसीरुहरङ्गधाम्नि ॥ १७ ॥

श्यामायितेऽपरिमितैस्तरुभिर्वनान्ते

निशेषमेप विनिहन्तुमिनप्रकाशः ।

नैवाशक्तस्ततसन्तमसाधिकारं

मूर्खस्य चेतसि विमोहमिवोपदेशः ॥ १८ ॥

अभङ्गपाद्विजमहौषधिसारमिथ्याः

सोनस्विनीरमृतसोदरवारिपूराः ।

आवर्त्तचक्रपरिवर्त्तितपाटलीषा

दृष्ट्वा जहर्ष सुतरां धरणीसुरेन्द्रः ॥ १९ ॥

जम्बूफलानि गलितानि पचेलिमत्वा-

दातन्वताच्छसलिलान्यरुणच्छवीनि ।

शैलेन्द्रकन्दरपथात्सरयं वहन्त्या

धुन्या निमज्जदिमराजविराजितायाः ॥ २० ॥

प्रक्रान्तचाटुवचनाः प्रणदद्विरेफैः

पुष्पोद्गमैश्च रुचिरैः कृतमन्दहासाः ।

रक्तैर्मृशङ्किसलयैरनुरागपूर्णाः

पर्यप्यजन्त लतिकास्सदृकारवृक्षान् ॥ २१ ॥

मितस्य च क्रमिकमभ्युदयं समीक्ष्य

सेर्ष्याणि काननतमांसि वनं विहाय ।

सम्भूय शैलविवरोदरभाज्ज्यभूवं-

स्तप्तुं तपः किमु तदस्तमयाय तूर्णम् ॥ २२ ॥

स्वादून्यरुण्यसुलभानि फलानि जग्ध्या

पीत्वा पयः प्रसृमरं सरसं सरस्याः ।

मध्येऽङ्घ्रि भूमिदिपिपत्तिपक्रसारिकाद्य-

मध्यास्य कुजभवनं पवनं विषेवे ॥ २३ ॥

उद्दण्डचण्डकरमण्डलमण्डजोऽपि

दृष्ट्वा न हिण्डितुमियेष बहिर्द्रुपण्डात् ।

कण्डूलगण्डतलताण्डवलोलभृङ्गं

वेतण्डराड् अमति कश्चिदुदस्य शुण्डाम् ॥ २४ ॥

आखेटकाय निशि निष्फुटिताटवीकं

जग्ध्वातिगृध्नु पिशितं बहु कण्ठदग्धम् ।

शार्दूलमण्डलमढौकत गाढनिद्रां

प्रच्छायपादपमहीभृदुपत्यकायाम् ॥ २५ ॥

शूलाकृत प्रसुमरारुणशोणितानि

प्रत्यग्रशल्यपललानि पलालवह्नौ ।

न्यग्रोधमूलमुवि कौटिलिक किरात-

घ्रातो ज्वले निजगभस्तिभिरभ्ररत्ने ॥ २६ ॥

माद्यन्द्विपः कमलिनीं निजकर्णजाहे

कर्णेजपैर्मधुकरैरिव बोध्यमानः ।

निर्मध्य गाहितुमसोढतगर्कतापो

धावत्यनोरुहवरान्पथि पातयित्वा ॥ २७ ॥

स्वापात्परत निभृतत्वमतिद्विपन्त-

इशाखामृगा अपि निगृह्य मतिं श्रमेण ।

नोपंबमूर्धुरह ! संयमिसंस्तवेन

शोकापनोदपदवीमिव लब्धुकामाः ॥ २८ ॥

शाखावलम्बिवपुषश्च बलीमुखानां

डोलायिताः कतिपयेऽजगग द्रुमेषु ।

वीरुद्भ्रमाद् द्विरदवृन्दकरैर्विकृष्य

दूरेतरां सपदि चिक्षिपिरे जवेन ॥ २९ ॥

सद्योनिर्गीर्णमदवारणदन्तुसणि-

पीनोदराभ्यजगराश्शयिता दधानाः ।

स्वेदद्रवान्निजशरीरभवानपौष्य-

न्नभ्यर्णगामि कृकलासुकुलं तृपार्तम् ॥ ३० ॥

द्वारेषु मृत्युनगरस्य विदारितेषु

वस्त्रेष्वयत्नपतितान्विपिनद्विपानाम् ।

स्तोमान्यथेच्छमह ! जमसिरे क्षुधार्ता

भाग्योदयादजगराश्चलशैलकल्पाः ॥ ३१ ॥

यत्नेन कन्दफलमूलसमित्कुशादी-

न्याहृत्य नैजमुटत्रजमात्रजन्तः ।

उघम्य दण्डनिवहान्परिभर्त्य रिक्त-

हस्तीकृता मुनिसुता. पयि वानरेन्द्रैः ॥ ३२ ॥

स्वैरं प्रसाये फणिनः स्वफणाश्चरन्तो

गारुलतेन विरुतेन निकुञ्चिताङ्गाः ।

त्रासालितान्तमनिदुर्गमत्रेणुमूल-

बल्मीकमहनिषु सन्न्यत्रिशन्त सद्यः ॥ ३३ ॥

यावत्सरोत्तरमवातरदत्यगार्ध

तावद्दूयकृष्यत बलाद् वनपारणेन्द्रः ।

ग्राहेण भीमवपुषानितरन्विगान्ते

कृच्छ्रादमुच्यत मुद्गरदृष्टिमार्षिः ॥ ३४ ॥

तीक्ष्णैरय.रसरत्तर्महिषा विषाणै-

र्वेन्या निवानमत्रिलानि विजोडयन्तः ।

दुर्दर्शनप्रतुद्गरानुरकृष्टभाजो

नानीगगन्वत ! मनागसि पुण्डरीकान् ॥ ३५ ॥

रोमन्धमभ्यसितुमारभतोपविष्टं

प्रच्छायपादपतले सुखमेणवृन्दम् ।

तेनारमन्त परिमृज्य तदङ्गकानि

स्वैरङ्कुमारनिकराश्च तपोधनानाम् ॥ ३६ ॥

लीना मरालमहिलाः कमलोदरेषु

शैलेन्द्रकन्दरगृहेषु मयूरनार्य ।

एणाङ्गनाश्च मुनिपर्णगृहाङ्गणेषु

पुष्पेषु भृङ्गललनाश्च निदाघतप्ताः ॥ ३७ ॥

नोदेति नास्त्रमयते परमार्थतो यो

लोकान्स्टृजत्यवति संहरति प्रभावात् ।

द्रष्टा च यः सुकृतदुष्कृतयोस्तमेपां

मित्रः क्रमेण भगवानजहात्स्वतापम् ॥ ३८ ॥

तस्मिन्क्षणे धुमणिरैन्ध भृशं प्रतीच्या

संरक्तया कनककेतकदाम दत्तम् ।

धृत्वेव काननमनोकहसङ्कुलं त-

त्तन्वन्पिशङ्गमभितः प्रकरैः करणाम् ॥ ३९ ॥

नीडोदरेषु निमिरं निशि मा प्रसाङ्क्षी
 दित्याकलय्य निजचञ्चुपुटैश्शकुन्ता ।
 वृत्वा च्छदैर्विरहितात्रजनीमुखान्ते
 ग्यद्योतकीटनियहान्वत ! निक्षिपन्ति ॥ ४० ॥

पाटीरमेदुरमहाद्रिपयोधराद्या
 ज्योत्स्नाशुका गिरिसरिद्रशनासनाथाम् ।
 पुष्पोद्गमेन सुमगा विषिनान्तलक्ष्मी-
 मादिलक्षदिन्दुरमृतपत्रिरं करै म्वै ॥ ४१ ॥

गुञ्जेषु गुञ्जदळिभिः परिरञ्जितेषु
 पुष्पोद्गमैः परिमलैर्निचुळीटनेषु ।
 सम्फुल्लमन्त्रिपरिकल्पिततयकेषु
 भिला पुरन्ध्रगिरिर्गुर्वन मारकेळिम ॥ ४२ ॥

मन्दानिलागुप्तिवर्दिनिगुञ्जपुञ्ज
 गुञ्जन्मनोजगधुपत्रनमञ्जुलेयम् ।
 एषाभैर्भूत इतः सुसुकाङ्क्षवद्भि
 कं श्रायेत्सहृदय न वनोदरधी ॥ ४३ ॥

स्वैरङ्कुरैः परिमंशं कृशोदरीणा-

मिन्दुर्धनानि जघनानि लतागृहेषु ।

पर्णान्तरेण संदनोदरमाविशद्भिः

पुष्पेषुकेलिकलनैकविलोलुपानाम् ॥ ४४ ॥

कस्याञ्चिदङ्कनिहितां मणिवल्लकीं स्व-

कण्ठस्वरानुसरणं परिवादयन्त्याम् ।

एणास्तृणेषु विमुखा निभृतोर्ध्वकर्ण-

नाकर्णयन् शशिकरैर्विशदे निरुज्जे ॥ ४५ ॥

धुन्वत्यधिज्यमधिकं धनुरिक्षुधन्व-

न्याधून्वति त्रिविधगन्धवहे च लोघान् ।

धैर्ये विधौ धुवति धामभिरद्विरन्ध्रे

धन्या वधूर्निधुवने विपमावबन्ध ॥ ४६ ॥

बलगतपयोधरमनोहरहीरहारा

व्याकीर्णमूर्धजगरिच्युतपारिजाता ।

शदवत्कणत्कनककिङ्किणिकाञ्चि काचि-

लुङ्गेऽन्वभून्मदनकेलिसुखं वराङ्गी ॥ ४७ ॥

कान्तारपद्धतिषु कृत्रिमगतेसत्त्व

शङ्काकलङ्कितधिय करिणः प्रवृद्धा ।

स्थाणून्मुहु करधृतान्भुवि निक्षिपन्तो

रात्रौ चरन्ति कलभैरनुगम्यमाना ॥ ५२ ॥

पाटीरकोटरनिर्गतभोगिरज-

ज्वालावलीकनलितासु वनस्वलीषु ।

निश्चरुमुर्न चकिता दिवसभ्रमेण

मूकाश्च घूकनिकरा क्षुधिता क्षपायाम् ॥ ५३ ॥

यावत्क्षुधा गजरिपुस्तमगर्जदुच्चै-

र्भुनौ निवेश्य वदन समुद्रमदंष्ट्रम् ।

तावद्धिया कतिपये हरिणा विशीर्णा

पञ्चास्यपार्श्वमुपगम्य झटिन्यनश्यन् ॥ ५४ ॥

प्राण्याश्च दुर्गभुवि सविशता हरीणा

सावर्ष्यतो वत ! भिदाग्रहमन्तरेण ।

सुन्निग्धमर्म परितश्चरदेणवृन्द

दुष्टात्मना फलतामचिरादयासीत् ॥ ५५ ॥

स्वस्यैव चेष्टितवशात्पिहितात्मवक्त्रः

स्निग्धीकृतैर्वतनिपर्णचयैर्भृशान्धः ।

व्याघ्रो रुद्रंश्च परितः कलभाधिरुद्वैः

कुन्तैरघानि मृगयारसिकैः किरातैः ॥ ५६ ॥

पुच्छेन भूमिमभिहत्य रूपा, विदार्य

वक्त्रं, प्रभातरळमक्षियुगं प्रसार्य ।

द्वीपी निपत्य वत ! मृत्युरिव क्षणेन

कण्ठेऽग्रहीद्वरिणकं क्षुधितो निशीथे ॥ ५७ ॥

वृत्त्यावृतनञ्जनिरुद्धमज्जार्भकाणां

स्तोमं प्रविश्य निभृतं विदिताभ्युपायः ।

रात्रावचूचुरदरण्यनिवापिनोऽपि

सवन्च्य बुद्धिविभवेन शृगालवर्गः ॥ ५८ ॥

उल्लुत्य शश्वदमितो मत्तृणाङ्गकाना-

माकीडतां समुदयशशशापकानाम् ।

श्रुत्वा वृकौघविरुतं नितरां भयार्त-

स्फूर्णं व्यलीयत स्नासदनोदरेषु ॥ ५९ ॥

अप्सु प्रतप्तरजतद्रवसन्निभासु

संकुलनीलजलजावलिफोमलासु ।

मन्दानिलाकुलतरङ्गपरम्परासु

वाप्या व्यहार्पुरसकृद्रमणै करिष्य ॥ ६० ॥

विद्वन्मनोहरतरं ललितामिधान

सद्वृत्तरलमचिरन्तनभावगर्भम् ।

आचन्द्रतारकमरप्यविहारिदुर्गे !

स्तात्कामनीयकमिदं भुवि काननम्य ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिण पण्डितराजस्य

मद्रग्रान्तसंस्कृतास्यानकवे कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

काननकामनीयकनाम द्वितीयो विलासः ।

प्रकृतिविलासकाव्ये

पर्वतपारम्यं नाम

तृतीयो विलासः ॥

श्रियं देयाद्दुर्धीधरशिरसरमाश्रित्य रचिरं

समिद्धं श्रीलक्ष्म्या. 'पतिरुपनिषद्वेद्यचरणः.।

अभिद्रुक्षदेवान्द्रनुजकुलमुन्मूल्य सकलं

जगत्सोमह्वारं विदधदवतीर्थं क्षितितलम् ॥ १ ॥

कथङ्कारं पारम्यमहमभिदध्यां शिररिणां

प्रहृत्यैव स्पैर्यं जगति भजतामुन्नतिमपि ।

क्षमां विभाणानां सुभगतरभावंबिलसतां

महासत्वानां संभ्रुतपमिशतानाद्य महताम् ॥ २ ॥

महेन्द्राण्यं दमाभृत्प्रवरमयमुर्गोसुरवरः

समारण्यं द्रष्टुं धियमधिकमानोजक्रमघात् ।

प्रहृत्या धीगातुम्पुहृनिमुलभं नृत्यमनुलं

विनन्दाम्या लीनो भवति सुन्दरार्थो सहृदयः ॥ ३ ॥

1. लक्ष्म्या, पति = धीवैरुद्वेद्य

क वा वारांराशिः प्रकृतिमुखरो-दु-श्रवरवैः ।
 क वारण्यं गुण्येतरमृगगणाकीर्णमनिशम् ।
 समुच्छ्रायं प्राप्ताः क जगति कुलक्षमाभृदधिपाः
 क्षितेर्मातुर्मुर्ता इव च महिमानो विजयिनः ॥ ४ ॥

स्थित क्राम्यंश्रामीकरशिखरिसम्राड् वसुमती
 तुपाराद्रिगौरीगुरुरतुलरत्नैकनिख्यः ।
 अवन्ध्यश्रीविन्ध्योऽविरलतरकान्तारबहुलो
 महेन्द्राद्रिस्सद्यो भल्यगिरिरिते बहुमताः ॥ ५ ॥

गिरिं दर्शदर्शं भुवनमपि विस्मृत्य सपदि
 द्विजसम्बोधैवं किमपि किमपि स्वैरमवदत् ।
 निवेशदशैलानां सकलमह ! वाचालयितुम-
 प्यलं नेत्रानन्दाकलनकुशलोऽयं सहृदयम् ॥ ६ ॥

छद्मै चिच्छेदाद्रिप्रवर ! तव वज्रेण मघवा
 तदत्यन्तं युक्तं ह्यजनि विधिसङ्कल्पवशतः ।
 न चेदेवं दिव्यामरणमतुलं भारतभुवो
 जगन्मातुर्देव्याः कथमिव भवेद्विन्तय मनाक् ॥ ७ ॥

निवेशस्ते रम्य प्रतिजनपद विन्दति महा-

नरण्यैर्व्याप्तोऽथ विविधमभिधान श्रुतिस्तुतम् ।

भवत्प्रान्तप्रामानधरतरवृन्दाररूपुरान्

सुखादध्यासीना जगति खलु मर्त्या सुकृनिन ॥ ८ ॥

हिमाद्रिभूषान परमकमनीयोऽनुवसति

त्यमप्येक पादं क्षितिभृदुदयाख्योऽपरमपि ।

अञ्जुर्वाथे ह्यानुदरमपि विन्ध्यस्त भजते

गरीयन्याम्बर्गादपि शतगुणं भारतभुव ॥ ९ ॥

प्रवृत्त्या देदीप तत्र मघवनीलोपलचित

विचित्रैर्धातुनामवनिधर । वर्णैश्शशयलितम् ।

वपुर्ज्योतिष्मच्छ्रीसमुदयविलासैकसदन

हरत्यश्नोदशक्तिं तरणिङ्गिरणौघप्रगुणितम् ॥ १० ॥

द्रुमाम्सर्वे नगा. परिणतफलैस्ते निविडिता

लनाम्सर्वा पुष्पैर्मिळदृष्टिकदम्बैर्निचुडिता. ।

वनान्ता पाटीद्रुमपरिमलैस्ते कवन्तिता

प्रतीका द्रुणानचल । तत्र नृणा पुल्लिताः ॥ ११ ॥

असामान्यं शैलधिप ! वसुमतीत्वं प्रकटय-
 स्यनन्तायास्तुङ्गावयवपदमाश्रित्य विशदम् ।
 जगज्जीवातूनां शरणमसि मुख्यं जलमुचां
 क्षितेरुद्धृता त्वं परमरमणीया परिणतिः ॥ १२ ॥

सरिच्छ्रेण्यः कामे पतनकमनीया नयनयो-
 र्दरीभ्यस्त्यन्दिन्यो रुचिरवरहीरस्रगुपमाः ।
 भुवो देव्याः पीनस्तनभरधुरां भूरि दधत-
 परिज्जुर्वन्त्यद्रीन्सरसतरपाटीरसुरभीन् ॥ १३ ॥

वसानेव खिग्धे हरितरुचि वासो निलससि
 प्ररुद्वैस्त्वय्यल्पेतरविटपिधीरुत्समुदयैः ।
 प्रसूनैरुत्फुल्लैर्हृदयहरवर्णैरिव मणि-
 प्रभेदैराकल्पं कलयसि च माले ! शिखरिणाम् ॥ १४ ॥

समुत्तुङ्गे शृङ्गे समुपचितकार्पासरुचयः
 चरन्तः स्वच्छन्दं विपरिणतिमाप्त्वा बहुविधाम् ।
 तत्रोष्णीगगन्ते ह्यचल ! करिचर्माश्रशिर-
 स्नगिरसोऽन्मते गान्भृशमुपटसन्तद्विसतधनाः ॥ १५ ॥

परिक्वृष्यत्यवेस्तटभुवमुदग्रोर्मिमुखरा-

मरण्यानी कामं तव चरणसेवाप्रणयिनी ।

स्फुरत्सत्वोद्रेकं हरिहयमनोहादनपरं

वृणीते त्वां विश्वम्भरमिष हि लक्ष्मीरनिरतम् ॥ १६ ॥

अनुद्धृतात्मानः प्रथममथ गण्डोपलपथ-

क्षरद्वाराकारास्तदनु तनुकुल्याकृतिजुषः ।

विनिष्कामन्त्योऽद्रेर्विवरनिकरात्पातमुखराः

क्रमात्संबर्ध्मं क्ष्मां जलधिमुपगच्छन्ति सरितः ॥ १७ ॥

भुवं कृत्वां पुष्पन्दुदितृमिरसद्गुचाभिरनिशं

समर्प्येताः पत्ये महिनत्रिभवायाम्बुनिधये ।

प्रशान्तात्मा विधाम्यसि तटमधिष्ठाय जलधे-

र्महान्तस्ताटम्यं न हि जहति निर्वर्त्य भविकम् ॥ १८ ॥

न वेदायं स्वीयाम्बुदयचयमूलं सलिलधि-

र्येदायं नेदिष्ठं न गणयति रात्रिन्दिवमपि ।

अनर्यादं शब्दायत इति जहीहि कृपनिमां

क्षमाहीनो नैव श्वशुरपदमध्यामितुमहम् ॥ १९ ॥

समुद्रः प्रत्यग्रैर्मुदिरनिकरैर्वर्धयति ते

शमीरं कान्तारं द्विरदमुखहिंस्रैः परिवृतम् ।

दरीद्वारस्फारारवमुखरवारां गिरिसरि-

द्वराणां वाराशिं त्वमपि निवहैः स्फावयसि तम् ॥ २० ॥

प्रकृदास्त्वय्यद्रे ! फलभरविनम्रा द्रुमवराः

परिष्वक्ताः पुप्यद्भ्रततिभिरुदञ्चत्कलरवाः ।

हरन्तः शान्तिं द्राञ्जलयमरुदाधूतविटपा

वितीर्यात्मच्छायां सकरुणमवन्ति प्रितवतः ॥ २१ ॥

धनायान्धाः कामोपहतमतयो द्वेषकलुषा

महारोगप्रस्तास्सतनमपमृत्युप्रणयिनः ।

अविद्धांस सत्यं विहितपरिहंसाभिरुचयः

कथं सौभाग्यं तेऽमितमनुभवेयुः पुरनराः ॥ २२ ॥

अनोपैर्द्रव्यौषैः सदनशतमघ्नरूपशिरो-

गृहमेहृच्चितध्वजपटलरोचिष्णु रचितम् ।

अधिपस्थं तेऽद्विपवर ! वरसुभूभिरनिशं

रमन्तेऽध्यासीना विषयसुखलोभेन धन्तिनः ॥ २३ ॥

समीरे पाटीरद्रुमपरिमलोद्गारचतुरे

कुमुद्वत्याश्लेषकलयति कलानामविपतौ ।

अधिज्यं प्रद्युम्ने, धनुरधिकमाध्वन्वति मुहु-

र्व्यथां हृद्यां काञ्चिद्गुवजनमनांसि द्रुतमधुः ॥ २४ ॥

विरादाकाङ्क्षन्तीमति^१बलवशामप्यवसरं

विज्ञानत्रोलम्ब । त्वमनुभव कामं क्लृप्तमिताम् ।

इमां वलीं शिग्धामिति मदिस्नेत्रा विलसितै-

रपश्यन्तीमान्यं तरुणमभणत्काप्युपवने ॥ २५ ॥

उदधद्भ्रूवल्लिः प्रणयकल्हेन प्रियतमे

परिप्यङ्गं कुर्वत्यनुनयवचोभिः सरभसम् ।

परं संगन्वाना स्नानयुगळसद्वर्षणसुखं

दानराचिक्षेप प्रियकरयुगे कापि तरुणी ॥ २६ ॥

म्भरातां प्राणेशं चिरम्भरपानैकरमिकं

निवार्य द्रावमाचाङ्गनिजमुत्साञ्जेन चतुरा ।

सदासं प्रोवाच " मृशमि यदि नीवीं त्वमधुना

विद्ध्यं शिक्षं ते नियमि"नि काचिद्भरतनुः ॥ २७ ॥

कवर्याः स्निग्धाया ग्रथनमिपतः कापि युवतिः

कथञ्चिद्विसंस्य स्वयमुपरिवासोऽभ्रसदृशम् ।

मुहुर्बाह्वक्षेपैस्तरुणतरमेकं वशयितुं -

व्यनक्ति स्सामूलं पृथुलनिजवक्षोजयुगळम् ॥ २८ ॥

समुत्क्षिप्य क्षौमं विहरति मरुत्येकसुतनू-

रुदग्रभ्रमङ्गं स्तनयुगसमाच्छादनविधिम् ।

पुरो यूनः कस्याप्यसकृदमिनिन्येऽपि तु परं

व्यभातामूरु द्वौ मदनविजयस्तम्भसदृशौ ॥ २९ ॥

अदर्शः किं ? कामोपम ! मम पतिं पर्वतभुवि

प्रवासी नायास्यत्यचिरमथवा यामि सदनम् ।

ब्रूवाणेत्यं नैवोदचलदसकृद्वीक्ष्य कमपि

स्वनिःश्वासोत्कम्प्रस्तनयुगविनम्रैकरमणी ॥ ३० ॥

निकुञ्जानां पुञ्जा भ्रमरनिकुरुम्वैर्निविडिता

द्विजैर्नानावर्णैः श्रुतिमधुरगिनैश्च मुद्दितैः ।

अजलं कम्पायाः स्रवदुदकधारार्द्रितपद्मा

गुहाद्वाराप्यद्रिप्रवर ! भवदीयाः पिदधते ॥ ३१ ॥

गुहागेहं मत्तद्विपशतपृथग्विम्यत्यनुगुणं

लताकुञ्जोदञ्चत्सुपुममपि धीरैकमुगमम् ।

प्रतिध्वानैर्भीतिप्रदमजगरैरद्विसदृशैः

सरित्कोतःपातैर्मुखरमधितिष्ठन्ति हरयः¹ ॥ ३२ ॥

सरो रम्यं हंसावलिदलितराजीवमभितः

परिष्वक्ता वेद्यः फलभरविभ्रमद्रुमिष्टपैः ।

समुत्प्लुत्य स्वैरं हरिणपृथुकानां विहरतां

गणैः पूर्णा राजन्त्यधिगिरिगुहाभ्यन्तरधरम् ॥ ३३ ॥

पृथक्क्यास्नून्ध्वै, त्वयि भृशमसक्तानिव सतः

समेपां तन्व्यानानुपविशदिभ्रान्तिमसकृत् ।

समीक्ष्य प्राबौघास्तत्र शिम्बरिराज । भ्रुवमिमे

निपत्याघीरन्वा किमिति मनिमाविभ्रति जनाः ॥ ३४ ॥

महौपध्मो बहधः कटकमुत्रि रुद्राम्तर गिरे !

जरामृत्युव्याधिप्रशमनममर्थवकृतयः ।

न बुध्येत्सर्वे परमसि तु पारम्यमवनी

भुवं तासां, मन्दित्रत इव महान्तः कनिषये ॥ ३५ ॥

1. हरयः = गिरी

महीध्रप्रस्पर्धिस्तनवनसुमल्लवसुमधुराः

शबर्यः पर्याप्तं सुरतसुखमश्नन्ति निभृतम् ।

ततं नक्तं ज्योतिर्व्रततिततिविद्राविततमः-

प्रचारं त्वद्रन्ध्रोदरगृहमुपाश्रित्य दयितैः ॥ ३६ ॥

स्फुरद्बलोद्विक्तद्युतिनिकरपूराङ्कुरहरि-

त्समुल्लभ्रकूरोरगवरशिरःकम्रशिखराः ।

पटीराः कान्तारोदरतिमिरसंहारचतुराः

सदा दीपस्तम्भश्रियमचल ! विभ्रत्यनुपमाम् ॥ ३७ ॥

समावृत्य स्कन्धैरजगरशरीरोरुगुरुमि-

भृशं द्वाधीयोभिः सविषमुपयातान्वनगृगान् ।

असन्ते मांसाशाः कनिचन महान्तः क्षितिस्थाः

परीता दुर्दशैश्शिश्वरिभिरियास्थनां समुदर्यैः ॥ ३८ ॥

उदमश्लुक्षामाः कतिचन तरलुप्रमृतयः

स्फुलिङ्गानक्षिभ्योऽसकृदिव वमन्तोऽमितरुपा ।

निशीयिन्यां सत्वा विपिनभुवि निर्वर्त्य मृगयां

स्वपन्त्यद्दि च्छयायाद्रुमसलनविश्रित्य निभृतम् ॥ ३९ ॥

वहन्तो माद्यन्तस्त्वदवयवतौल्य कतिपये

द्विषा वप्रक्रीडा नयनकमनीया विदधते ।

तरुनुन्मग्नन्त कनिचन समूल स्वरदनै-

ध्वरति स्वच्छन्द वनमुवि करेणुप्रणयिन ॥ ४० ॥

अदृष्टात्मानस्त्वल्पदविधिननोऽन्यत्र जगति

स्फटागि प्रोचण्डा हरिततरगात्रा विषधरा ।

जयन्त्यद्यापीति क्षितिधर ! कनिभ्यश्चिदमहृ-

ह्रुवद्दचम्सन्दश्य स्वयमिह वय सगृणुमहे ॥ ४१ ॥

समुन्मीलन्मञ्जिप्रसवसरदिदिदिदरपुर-

न्ध्रुपक्रान्तश्रोत्रामृतरतसमाप्मातहरित ।

यनान्ना प्रस्यमद्रुतकनकगिता इव दृशो

धकामत्यन्शमाधरनिपतदर्शुनिभृत ॥ ४२ ॥

शिरम्यमि सिध्वरनिहरसद्वर्षजनुप

समुद्रच्छदोति कनञ्जिविषुधीननममर् ।

अहिसस्त्व मृत्या परानुक्रोषि म्मुटत

धुन शद्वन्तण्डान्तगविलमदमिहिविधम् ॥ ४३ ॥

कचिच्छुभ्रैरश्रैः कचन परिपिङ्गवततिभि-

हिमाद्रिं हेमाद्रिं युगपदनुकर्तुं प्रभवसि ।

अरण्यान्या वन्ध्यं कलयसि च विन्ध्यावनिघरं

त्वदीयं सौन्दर्यं विलसति हि दूरे कविगिराम् ॥ ४४ ॥

महत्याः पङ्कजास्ते बहुविषयविश्रान्तवपुषः

प्रथन्ते ¹विच्छेदाद् द्विपनियुतदभावटतटाः।

अघस्ताद्द्रष्टृणां सपदि वत ! मूर्धभ्रमकृतो

दधानादेशाद्लैः परिवृतमरण्यं धृतिहरम् ॥ ४५ ॥

किरञ्ज्योत्स्नासारानुपरि तव निष्टसरजत-

द्रवस्रोतःकल्पानमृतकिरणोऽयं निजकरैः ।

प्रकृत्या श्रीमन्तं कलयनि भवन्तं शिवगिरे-

रखर्वे गर्वे द्वान्दळयितुमयत्नेन चतुरम् ॥ ४६ ॥

निरुन्धानं वर्त्म त्वदवयवमेकं शिखरिणं

विदार्य द्वाघिष्ठं निरमिमत् ^{II}रन्ध्रं कनिषये ।

व्रजन्त्येतेन श्रीफणिपनिपुरं धूमशकटाः

क्षमामृत्त्व द्रुक्षत्त्वपि वत ! विमुक्तं न भवता ॥ ४७ ॥

क्षमामाविभ्राणा अपि मृगवलोद्विमहदद्या-

श्चरन्तस्सत्पक्षैरुपरि पथि शाखापणविभिः ।

द्विजास्सम्भूयोच्चैश्शिखरमधिरोहन्ति सुधियो

भवेत्तपामैक्यं यदि, जगति किं वा न सुलभम् ॥ ४८ ॥

द्विजा मूर्धानं ते क्षिनिधर ! डयन्तेऽद्य परितः

समिन्धानं भिन्दानमिव दिवमभ्रांययुभगम् ।

सजातीयानस्मानिह भुवि विमृज्य द्रुततरं

सदान्योन्यद्रोहप्रमितमतयो हि द्विजनयः ॥ ४९ ॥

अभस्तात्पश्येयं यदि शिखरमारुह्य परितो.

निर्गन्निर्भावान्मे जलधिरपि नीलान्तरणवत् ।

तथा दीप्येरंश्च पवरमणितो भूमिफलके

कृत्वा यथाकारा द्रुतरजनरेत्या इव गिरे ! ॥ ५० ॥

प्रकल्पन्ते हिंसा अपि विपिनसत्वां बहुविधाः

परिष्कारायैव प्रबलतिमयोऽब्धेरिव गिरे ।

यद्दीमात्ताव्यास्त्व जगति न हि भव्यं जनिमतां

सतां रक्षारीनिर्विलसति हि लोकोत्तरतरा ॥ १२ ॥

अभीक्ष्णं संरक्षा निरुपमकृपस्त्व तनुभृता

सरिद्धिः पुण्याभिर्विदधदवनीभृत्परिवृढ ।

ध्रितानामानन्द जनयसितरामत्र तु वयं

विचार्याप्याश्चर्यं मनमि कलयामो न किमपि ॥ १३ ॥

विशीर्णानां श्रीणां प्रतिसुभगभावं समुदयः

समिन्धानां कम्प. श्रयति परिणमस्तव तनुम् ।

अखर्वं त्व गर्वं धरसि यदि दुष्येर्न च तत.

प्रकाशं किं वहे. स्यगयितुमलं धूमपटलः ॥ १४ ॥

निवेद्य स्वोच्छिष्टं फलसमुदयं भवन्त्यनिशया-

जगद्वन्द्याय श्रीरघुपरिवृढायातिंजरठा ।

परां मुक्तिं प्रापन्मुनिवरदुरापां सपदि या

तवाध्यासाञ्चक्रे गिरिवर ! वनं सापि शररी ॥ १५ ॥

समुत्तुङ्गं शृङ्गं तव समधिरुक्षानिलसुतः

पुरं लक्ष्मीकुर्वन्दशवदनदोर्षिस्ममवितम् ।

अकूपारं तीर्त्वा जनकतनुजानन्दमकरो-

त्तदङ्घ्रिस्पर्शेन त्वमपि कृतकृत्यस्समभवः ॥ ५६ ॥

भवत्प्रत्यन्तोर्वाधरपरिसरारण्यमनिशं

परिष्कुर्वन्शास्ता हरिहरसुतस्सर्वजगताम् ।

चिरस्य स्वग्रामानवति करुणापाङ्गवलनै-

स्त्वमेवैको भाग्यं परमिदमलब्धादिशस्वरिपु ॥ ५७ ॥

पुरा विन्ध्याद्रिं यः स्वमहिमविशेषान्न्यगकरो-

त्कुधा वातापि यो जठरदहने दैत्यमजुहोत् ।

अगस्त्यः सोऽपि त्वां सततमधिरोते मुनिगणै-

रहो ! माहात्म्यं ते जगति गदितुं कः प्रभवति ॥ ५८ ॥

मया दृष्टा सीतित्यनिलसुतवाक्यश्रवणतः

कपीन्द्रा माघन्तो दधिमुखमनादृत्य तरसा ।

वभञ्जुः स्वैरं यत्त्वयि समभवत्तन्मधुवने

प्रसिद्धिः पौराणिक्यहह ! भवतोऽद्रे । विजयते ॥ ५९ ॥

महेन्द्राद्रे ! हृद्यैरमलवलमिन्नील्मणिभि
 क्वचित्सुझीभूतैरिव विरचिता ते तनुरियम् ।
 समुद्गीता श्रीमद्दिनकरकराणा च्यतिकरा-
 दहो ! स्पर्धा वध्नात्यतिसुभगवैकुण्ठवपुषा ॥ ६० ॥

चिरं कृत्वा पुष्पन्नवनिमचलेन्द्राच्युत इव
 प्रतिष्ठा सम्प्राप्य त्रिमिह विजयेथास्तिथरतराम् ।
 ब्रजाम्यर्चाङ्कुरु मलयमनिलस्य प्रभवतो
 भुवि स्तादाकल्प मेम शिखरिपारम्यमनघम् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिण पण्डितराजस्य
 मद्रप्रान्तसंस्कृतसास्यानवये कृतिषु
 प्रकृतिविलासकाव्य
 पर्वतपारम्यनाम तृतीयो विंशसः ।

निखिलजगतां मुख्यः प्राणः परा ह्यसि देवता
 श्रुतिरपि भवत्त्वं वक्तुं विभेति सुदुर्महम् ।
 कथमिव जडः शक्तः स्तोतुं भवन्तमहं विभुं
 पृथुकभणितं श्रुत्वैतत्त्वं प्रसीद पितोपमः ॥ ४ ॥

समधिकबलस्त्वं भूतानां समीर ! विराजसे
 भवदभिमते मार्गे तानि प्रवर्तयसि द्रुतम् ।
 अतिशयितुमुत्पश्यान्त्यस्त्वां प्रभुः क इह क्षितौ
 प्रकृतिवशगोऽप्येको लोके पराक्रमसे स्वयम् ॥ ५ ॥

अमति सततं पृथ्वीगोलं सशैलवनं मह-
 दिवसकृदुदेत्यस्तं याति क्षपात्वपि चन्द्रमाः ।
 सलिलनिघयोप्युर्मिक्षोमैश्चलन्ति, शिखी ज्वल-
 त्यखिलमपि ते लीलामात्रं समीर ! विदुर्बुधाः ॥ ६ ॥

किमिह वचसां गुम्फैस्तत्त्वन्त्विय¹द्वयसं विभो !
 जगदखिलमप्याविष्टं स त्वयैव विचेष्टते ।
 वहसि यदधीकारं कृत्स्नं महेश्वरतः प्रति
 प्रकृतिवशगं भूतं सर्वं त्वयैव नियन्त्रितम् ॥ ७ ॥

1. बलन्तात्सार्धे द्वयसन्

विपरिणमयस्याद्यं भूतलयं बहुधा सकृ-

न्न वियति परं नीरूपेऽस्मिन्पराक्रमसे मरुत् ! ।

किमपि न भवान् शक्तः कर्तुं प्रभौ त्वदपि ध्रुवं

दधति बहवः स्वाधीकारं विशिष्य तपस्विषु ॥ ८ ॥

किमपि किमपि स्वैरङ्कुर्वन्नशीनकताङ्गतो

विहरसि सदा द्यावाभूम्योरमन्दकुतूहलात् ।

चिरसुचरितैरुद्भूतस्त्वं क्रमात्परिपोषितः

शिशुरिव तयोः प्राणेभ्योऽपि प्रियोऽसि सदागते ॥ ९ ॥

अमितवसतिं घोरिषा ते ददाति समादरा-

त्त्वमपि विहरन्नत्यन्ताय प्रहर्षभरान्वितः ।

उडुसमुदयैर्मुक्ताकल्पैरलङ्कुरूपे च तां

जयति युवयोर्योगः स्निग्धः परस्पररागतः ॥ १० ॥

तरणिकिरणानावृण्वानः प्रचण्डतरं भ्रम-

न्घटयसि घनांस्तूर्णं कौतस्कुतानचलोपमान् ।

सारमसममूर्न्वर्ष्यमान्मुहुः परिगर्भतः

सपदि त्रिभजन्नन्तर्धत्से स्वयं कृतकृत्यवत् ॥ ११ ॥

बलदपटलाः सँलक्ष्यन्ते त्वया हि समाहृताः
 स्वगमृगनराकाराः केचित्प्रतिक्षणभेदतः ।
 कनकशिखरिप्रख्याः सायन्तनातपद्दीपिता
 , हरगिरिनिभाश्चान्ये केचित्तमालवनोपमाः ॥ १२ ॥

अनतिकुटिलं रत्नस्तम्भधिय दधदायतं
 यदतिमुभग चित्तैर्वर्णैर्धनुर्गगनान्तरे ।
 तदपि नियतं चक्षु प्रीत्यै त्वया विहितो महा-
 न्प्रसदनपरीपाकोऽस्माकं मरुत् ! पृथिवीजुषाम् ॥ १३ ॥

नयनहरणव्यग्रोदग्रक्षणम्फुरणाञ्चित-
 प्रततहरितो विद्युत्पुञ्जान्पुरः परिदर्शयन् ।
 सहभवमपि ध्यानं पश्चाच्छतौ विनिवेशय-
 - लवजलघरैस्सिद्धस्युर्वा^७ जगद्धितकाम्यया ॥ १४ ॥

धियनि वितते विष्वद्रीचो बलक्षतर^१क्षरु-
 ग्यनसमुदयानद्विर्वाधेः प्रपूर्य रवेः करैः ।
 नुदमि सहसा लोकसित्यै करीन्द्रकरोपमं
 कलयितुममून्धारापातं समीर ! समन्ततः ॥ १५ ॥

सरिदधिपतौ हास्यं पुष्पग्रसं परिवर्धसे
यदयममितैस्तुङ्गैर्भङ्गैस्त्वयैव विकारितः ।

हियमपि विहायैवं शब्दात्रटञ्श्रुतिदुःश्रवा-
न्नर इव महाभूताविष्टः सदा परितृप्यति ॥ १६ ॥

कृतपरिकरो रत्नान्यब्धेरस्वातुमघन्तना-
न्यनिल ! सुचिरं पारे वारीण्यमन्दरयङ्किरन् ।
न किमपि ततोऽलब्धा ह्यन्ते, जहाहि परिश्रमं
जगति मतिमान् को वा कालं वृथैव निनीपति ॥ १७ ॥

क्षितिगगनयोः सम्पत्स्तोमैश्चिरं परिपोषणे
जलनिधिमृते नान्यत्किञ्चित् समस्ति च साधनम् ।
इति खलु विनिश्चिन्वानस्त्वं तयोरिव मध्यग-
त्तमुपगतवान्प्रेम्णा, नक्तन्दिवं विजिहीर्षसि ॥ १८ ॥

बलपिदुपलाद्रीन्द्रश्रीभृत्तरङ्गपरम्परा-
विरचनकलयैदग्भ्यावर्जिताखिलमानसः ।
सुहुरमिनयैर्हृदैस्तन्वत्रसं परमाद्भुत
चरसि विरुवन्गवोद्रीकात्समुद्रमधिश्रितः ॥ १९ ॥

कवचितवियत्मान्तमेह्वचटित्वदरुन्तुद-

स्तनितजनितप्रत्युच्चण्डध्वनिक्षितिभृद्गुहान् ।

प्रकृतिमधुरान्प्रत्यग्भार्धेस्तटानटवीभृतो

नटनममितं रङ्गीकर्तुं पट्ट प्रकट तव ॥ २० ॥

गमयसि तनूर्नाषो डोलावदीपदुदञ्चय-

न्नुपरि चलतामूर्ध्वद्रीणां निजोर्ध्वलसत्कटाः ।

प्रकृतिरसिकास्त्वरूपे मर्त्या वितीर्य तदातरं

व्रजितुमुदघौ किञ्चिद् दूरं भवन्ति समुत्सुकाः ॥ २१ ॥

कतिचन महानावो यन्त्रैर्व्रजन्ति पुरोपमा

भवदुपकृतिर्यद्यप्यासां प्रभञ्जन ! मैव भूत् ।

त्यज मतिमथाप्येतां शब्दज्ञामरुन्विनिमज्जने

न खलु जनयेदौदासीन्यं मदश्चपलात्मनाम् ॥ २२ ॥

क्षुदुपहतये त्वामास्त्राय प्रयन्तु भुजङ्गमा

न किमपि ततश्छिन्न मा गा व्यथां मल्ल्यानिल ।

यदतिकुटिला दोषांशांस्ते लिहन्ति कुतूहला-

द्वृजिनहरणे दुष्टात्मानो भवन्ति सतां मताः ॥ २३ ॥

मलयपवन ! स्पर्शस्तन्वन्मुखं मधुचन्द्रमः-

प्रभृतिषु भृशं स्निह्यन्साद्यं बहत्स्वमितं तव ।

विकृतिमधिकां चेतस्स्वेणीदृशां चपलात्मना-

मभिनित्रिशसे प्रद्युम्नस्य प्रभोः सचिवोत्तमः ॥ २४ ॥

कुसुमसुभगाः स्तोत्रं नम्राः फलैश्च पचेत्लिमै

रसिकमधुपाम्वाद्या रागश्रिया हृदयद्वजाः ।

मृदुलपुष्टिनाभोगान्प्राप्ता भृशं प्रियदर्शनाः

कनकलनिकाः कूले विन्धोर्धिनोपि समीरण ॥ २५ ॥

स्तनतटलुठलक्ष्मक्षौमप्रतिक्षणकर्षण-

प्रभवसुभगाकोशभ्राम्यद्द्रुगन्तसमञ्चितः ।

नगररमणीगटिं प्रेम्णा पण्डित्तसेऽभ्युधौ

पवन ! भवतः सेवां कर्तुं स्वयं समुपागताः ॥ २६ ॥

कचभरममृद्ग्रन्थे तन्याः करौ विनियोजयन्

इत्यथसि शनैः इत्यर्क्षं वास. म्वनन्मणिमेखलम् ।

पृथुलजघना सुग. किञ्चित्तिगद्य मृदु म्वयं

पुष्टिनमघरीकुर्वाणिव श्रिया हि निपीदति ॥ २७ ॥

सरसिजमुखै पुष्पै फुल्लैर्दिवा समलङ्कृता

प्रकृतिवनिता नक्त जामत्सुमै कुमुदादिभि ।

ललितललितैर्नृत्यैर्नित्य मनोहरिणीं प्रिया

रमयसि वने गाढाश्लेषै समीरण ! कामुकीम् ॥ २८ ॥

वरतनुशतै रक्तै स्वैर पिहर्तुमनर्गळा

मधिकृनिमिमा रुन्धा को वा तत्रातिमनोहराम् ।

अभिनवसुमप्राम्भारास्त्व लता निधुवन्त्रला-

दनिल ! भुवि न ह्यारामाणामिनै प्रतिषिध्यसे ॥ २९ ॥

भृशरयवशोदञ्चरत्फेना कळिन्दगिगीन्द्रजा

शिखरिणि यदि म्यन्देतोर्म्युद्गमैस्मिकनामये ।

अधरयति ता लक्ष्मीं वेणी त्वया शिथिलीकृता

विकचकुटजा तन्वङ्गाय नितम्बविलम्बिनी ॥ ३० ॥

शमयसि दृशामाशा पातु प्रभजन ! जृम्भिता

सरिदधिपतेस्तीरे यूना भवत्प्रियकाङ्क्षाणाम् ।

अमुलभतरै म्त्रीणामङ्गैर्मुहु स्फुटताङ्गतै

श्रितजनमन प्रीत्याधानं वदान्यतुल्यनम् ॥ ३१ ॥

कुवलयदृश. श्यामा हर्म्यस्थलैकनिवामिनी-

स्सुरतविरतौ श्रान्ता वातायनैर्विवृतैर्भजन ।

कुसुममृदुळान्यङ्गानि द्राक् सुख परिमृज्य च

श्रममपनुदस्तासा, निद्रा ददास्यनुकम्पया ॥ ३२ ॥

1

नृपदुहितर प्रत्याचख्यु पुरा भवदयेना

कतिंचन, तदा कृथंस्ताभ्यस्तनृर्हि वभञ्जिथ ।

किमिदमुचित ? राजर्षिस्त्वा पितापि स चक्षमे

विनयविधुरा माधेयु खल्वखण्डिततृचय ॥ ३३ ॥

ध्वजपटसमाः क्षौमी स्त्रीणा समीरण ! मन्यसे

त्यज धियमिमा क्षुद्रा साध्यो भवन्ति सहस्रशः ।

तव पुनरिदं सम्मन्वीरस्य तास्तु त्रिचेष्टित

श्रियमपहरेत्तानित्य प्रधर्षितमञ्जसा ॥ ३४ ॥

किमपि घुरपे नैराऽऽनगाऽशरान्मृदु ससृष्टा-

न्विटपिनिगद्गन्धैवम्भूतात्रिपातयमि क्षणात् ।

स्वयमतिनयं भर्ते स्त्रैणे द्विदण्डयितु परा-

स सत्तु सहते स्त्रीय दोष परत्र सुधीरपि ॥ ३५ ॥

भुवनमहितौ शौर्याभोघी सुतौ त्वमजीजनो
निशिचरकुलान्युन्मूल्यैकस्तयोर्भुवि पप्रथे ।
कुरुसुतशतस्यासीदन्यो यमः स वृकोदरो

वत ! समुदभूतादृग्वीरो न कोऽपि सुरेष्वपि ॥ ३६ ॥

परिणतफलआन्त्योत्सुत्याग्रहीदुदितं रविं

जननसमये त्वत्पुत्रो द्राक् पराक्रमशेवधिः ।

पवन ! पविनाऽऽजमे शकः सुपर्वभिरर्थितः

शिशुरपि गुरुर्धाम्ना, यस्माददामि बलद्विषा ॥ ३७ ॥

प्रियसुतमभिद्रुह्यस्सु द्राक्सुसंहतवृत्तिको

न्यविशत भवान्कुद्वोऽत्यन्तं महीधरकन्दरे ।

अदधत सुराः प्रेतावस्थां निरुच्छ्रसितास्ततः

समनुनयतो ब्रह्मादीनां समान् समजीवयः ॥ ३८ ॥

दशमुखगृहेष्वन्विच्छञ्च्रीरघूतमभामिनी

वरभृगदृशः सुप्ता हन्त ! त्वयैव विवस्त्रिताः ।

व्यकुरुत मनागप्युद्वीक्ष्य स्वयं न हि ते सुतः

कपिरपि महामान्योऽद्विष्यतस्तव पद्धतिम् ॥ ३९ ॥

भुजगपतिना मूर्ध्नि केन श्रमादपिधाय च

प्रधृतमपि ते शक्त्या शृङ्गं गिरेः समचालयः ।

दिवि भुवि भवत्कल्पो नान्यः प्रकम्पन ! किन्त्वहं

विनयमधुरं वीर्यत्रास्ति त्वयीति सुहृद् भुवे ॥ ४० ॥

श्रमभरमपाकुर्वञ्छायाद्रुर्मैर्मुदुकम्पितैः

परिणतफलैः स्वाद्यैर्निम्नन्क्षुष भुवि पातितैः ।

सरससलिलैस्तृष्णां मुष्णन्सरिसरसीसुतै-

श्वरसि पवनातिथ्यं हृद्यं वनान्तमुपेयुषाम् ॥ ४१ ॥

असमकुसुमामोदैर्घ्राणं सदा परितर्पय-

ञ्चिशिरपृपतानम्भोजिन्याश्शनैः परितः किरन् ।

क्लममपि समं दूरे कुर्वन्स्पृशन्सुखमादरा-

दनिल ! कलयन्नाहादं न समर्हणमर्हसि ॥ ४२ ॥

क्वचन समये जातावेशो मनसि वनस्पती-

न्कुमुमितलताश्लेषाद्रम्यानुपपन्नतरानपि ।

अतिबल ! कथं शृङ्गागी सन्नितं न विदुष्यसे

विमृश वृजिन दाम्पत्यस्य च्छिदा जनयेन्न किम् ॥ ४३ ॥

द्विरदसदृशा गण्डाश्मानो भवन्ति दरस्पृशो

निजबलपरिज्ञाने यत्नं त्वमेष्वपि मा कृथाः ।

यदि वितनुया ग्रामा न स्युर्महीध्रपदाश्रिताः

सपदि विपदः सूते दर्पोद्धतस्य विचेष्टितम् ॥ ४४ ॥

कति विनिरमाः संवर्तास्त्वं प्रकम्पन ! वेद को

न जहति पुनस्संस्कारास्त्वां चिरानुभवाहिताः ।

त्वमसि रसिको यद्भावानां विपर्यसने भृशं

पुलिनमभवत्स्रोतो, दृष्टस्तथैव त्रिपर्ययः ॥ ४५ ॥

वनमुदभवन्नव्य भव्यं दृशोः कचन दुमैः

कचन सिकताकान्तारो द्राक्विपधाय महाटवीम् ।

तदिदमखिलं त्वत्कृत्यं हि व्यनक्ति विशेषतः

सकलजगतापीशस्यान्तर्नियामकर्ता मुहुः ॥ ४६ ॥

विभुरपि भवान्प्राणाद्यात्मा शरीरिषु चेष्टसे

प्रतिनिधिपदं प्रेमस्थानं वहन्परमात्मनः ।

स्वयि सति परो जीवस्तिष्ठत्यपैति विपर्यये

करणनिवहैः कार्यैर्वान्यैः फलं न हि केवलैः ॥ ४७ ॥

लवणमिलनाद्गुण्यो मुष्णन्रुजां त्रिविधां नृणां
 निरुपमकृपः पारावारप्रदेशमुपेयुषाम् ।
 शिखरिशिखरे सौख्यं पुष्पन्महीपधिमिश्रणा-
 द्दितकृदगदङ्कारो भासि प्रकृत्युपकल्पितः ॥ ४८ ॥

नगरमनुजा मिष्टान्नैरप्यपुष्टकळेबरा
 विपिनभवना वृद्धाः स्वैरं चरन्ति युवोपमाः ।
 प्रकृतिशुचिरस्या'तश्चायुर्देदासि वने सतां
 पुरनारदुराचारैर्दुष्टो यमाय हि कल्पसे ॥ ४९ ॥

श्वसन ! सुखिनस्तिर्यञ्चोऽपि ह्यरण्यनिवासिनः
 किमधिकगिरा त्वामासेव्य द्रुमा अपि निर्मलम् ।
 स्वमुखविमुखा मर्त्यास्त्वेते कुतर्कशतप्रिया
 न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणाः ॥ ५० ॥

सुखवसतये शान्तप्रान्तान्वनान्तमुखान् शुभा-
 न्निरवधिवृणापूर्णोऽस्मभ्यं त्रितीय जगत्पुत्रः ।
 न्ययमयदसुं त्वां नःत्रातुं, विवेकलवोऽग्निताः
 पतितुमवटं ह्यन्विच्छामः स्वयं प्रकृतिद्विपः ॥ ५१ ॥

द्विरदसदृशा गण्डाश्मानो भवन्ति दरस्पृशो

निजचलपरिशाने यत्नं त्वमेष्वपि मा कृथाः ।

यदि वितनुया ग्रामा न स्युर्महीध्रपदाश्रिताः

सपदि विपदः सूते दर्पोद्धतस्य विचेष्टितम् ॥ ४४ ॥

कति विनिरमाः संवर्तास्त्वं प्रकम्पन ! वेद को

न जहनि पुनस्संस्कारास्त्वां चिरानुभवाहिताः ।

त्वमसि रसिको यद्वावानां विपर्यसने भृशं

पुलिनमभवत्स्रोतो, दृष्टस्तथैवं विपर्ययः ॥ ४५ ॥

वनमुदभवन्नव्य भव्यं दृशोः कचन दुमैः

कचन सिकताकान्तारो द्राविपधाय महाटवीम् ।

तद्विदमखिलं त्वत्कृत्यं हि व्यनक्ति विशेषतः

सकलजगतामीशस्यान्तर्नियामकतां मुहुः ॥ ४६ ॥

त्रिभुरपि भवान्प्राणाद्यात्मा शरीरिपु चेष्टसे

प्रतिनिधिपदं प्रेमस्थानं वहन्परमात्मनः ।

त्वयि सति परो जीवस्तिष्ठत्यपैति विपर्यये

करणनिवहैः कार्यैर्वान्यैः फलं न हि केवलैः ॥ ४७ ॥

लवणमिलनाद्गुण्यो भुष्णन्रुजां विविधां नृणां

निरुपमकृपः पारावारप्रदेशमुपेयुषाम् ।

शिखरिशिखरे सौरुयं पुष्णन्महौषधिमिश्रणा-

द्वितकृदगदङ्कारो भासि प्रकृत्युपकल्पितः ॥ ४८ ॥

नगरमनुजा मिष्टान्नैरप्यपुष्टकळेयरा

विपिनभवना वृद्धाः स्वैरं चरन्ति युवोपमाः ।

प्रकृतिशुचिरस्या'तश्चायुर्ददासि वने सतां

पुरनरदुराचारैर्दुष्टो यमाय हि कल्पसे ॥ ४९ ॥

श्वसन ! सुखिनस्तिर्यञ्चोऽपि ह्यरण्यनिवासिनः

किमधिकगिरा त्वामासेव्य दुमा अपि निर्मलम् ।

स्वसुखविमुख। मर्त्यास्त्वेते कुतर्कशतप्रिया

न जहति पुरं प्राणापायेऽप्यधर्मपरायणाः ॥ ५० ॥

सुखवसतये शान्तप्रान्तान्वनान्तमुखान् शुभा-

न्निरवधिवृणापूर्णेऽस्मभ्यं वितीय जगत्प्रभुः ।

न्ययमयदभुं त्वां नस्त्रातुं, विवेकलवोज्जिताः

पतितुमवटं ह्यन्विच्छामः स्वयं प्रकृतिद्विषः ॥ ५१ ॥

विपुलसिक्तारण्यप्रान्ते बहिर्भरतक्षिते-

र्दधति विरळान्स्वर्जूरद्रुन्दुरापजलाशये ।

समधिकभरैरारुह्योष्टान्सदा व्रजतो जना-

न्सपदि पिदघास्युत्कीर्णैस्त्वं प्रभञ्जन ! पांसुभिः ॥ ९२ ॥

अवनिजठराभोगोदीर्णप्रणालिकयोद्धतः

क्षितिधरशिरस्सप्तार्चिस्त्वत्प्रचण्डपरिक्रमैः ।

विहितपृथिवीकम्प. प्रेक्ष स्वमप्यतिताम्रय-

न्नगरनिकरान्हन्त्युद्धान्तैर्दृषद्द्रवनिर्झरैः ॥ ९३ ॥

भवदपिहिता जीर्णा वृक्षा क्षितौ शरदा शतं

परिणततरेङ्गालात्मानो व्रजन्ति च हीरताम् ।

स्वमिळनवशादुर्व्यास्तैलं ददत्यपरेऽमितं

कतिचन महायन्त्रौघाना भवन्त्युपकारिण. ॥ ९४ ॥

व्रजभृगदृशां वृन्दैः कूले तमालवनाकुले

दिनकरतनूजाया ज्योत्स्नासिते परिखेलत ।

चिरविह्वतिजा श्रान्ति दूरेऽकृथा वनमालिन-

कुवलयदलश्यामाङ्गानामभीक्षणत्रिमर्दनैः ॥ ९५ ॥

विमलवलमिन्नीलाश्माद्रिव्रजप्रतिमोर्मय-

स्तपनदुहितुर्निजावर्तप्रभेदभयङ्कराः ।

कलिमलहरैस्तुङ्गैर्भङ्गैस्त्वया व्यतिकारिता-

स्त्रिदिवसरितः कर्पूरोर्वींघरप्रतिशात्रवैः ॥ ९६ ॥

विपुलमसुलश्रीलास्थं यत्परीतगिरिव्रजं,

विमलसलिलोन्मीलत्पद्मोल्लसत्कलहंसकम् ।

अनु हरगिरिप्रान्तं चक्षु फलं विदधत्सर-

स्तदपि भवतः क्रीडास्थानं प्रसिद्धयति मानसम् ॥ ९७ ॥

हिमगिरिदरीद्वारोदारारवामरनिम्नगा-

सततपतितश्वेतस्रोतस्सारङ्गपवित्रितम् ।

भरकतमणीवर्णैर्घासैस्तलं समलङ्कृतं

पवन ! सुखमध्यासीनस्त्वां पुरानुभवामि किम् ॥ ९८ ॥

विभृहि सततं सम्राट्स्थान त्वमेव सुपर्वणा-

महमपि मुदा सम्मन्वे तत्सुहृद् गतमत्सरः ।

अकृतिचपलो गोपेक्षिष्ठा. परन्तु समीर ! मां

न खलु गणयत्याढ्यो वर्गः सयेन तपस्विनम् ॥ ९९ ॥

त्वमसि सततं सर्वत्र त्वं चिभर्षिं सभं जग-

त्वमसि च महान्देवोऽध्यक्षस्त्वमस्यखिलप्रदः ।

श्रुतिशिरसि संवर्गः ख्यातस्त्वमेव गतिर्मम

ः प्रशमय महारोगान् शीघ्रं प्रमीद सदागते ॥ ६० ॥

तव गतिमहं रुन्धन्स्वैरं चिरात्समभाषिणि

श्वसन ! बिरसा वाचो मित्र ! क्षमस्व दयान्वितः ।

वितर पटुतां स्तोतुं मष्टं वियत्सरितं शुभां

भुवि विजयतामाचन्द्रार्कं समीरसमर्हणम् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवेः कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

समीरसमर्हणं नाम चतुर्थी विलासः ।

प्रकृतिविलासकाव्ये

लिपथगासौभाग्य नाम

पञ्चमो विलासः ॥

हिमाद्रिवरनन्दिनीमखिललोचनानन्दिनी
मुपेन्द्रपदवन्दिनीमसमदृक्शरस्त्यन्दिनीम् ।
अधौवपरिमर्दिनीं सुभगभङ्गसन्नर्दिनीं
तथीविपिनकेकिनी प्रणिपतामि मन्दाकिनीम् ॥ १ ॥

शुधीकुलशिखामणि क्षितिसुपर्वमुक्तामणि-
भैगीरथपथानुगा प्रकृतिसिद्धमानोज्ञकाम् ।
निरीक्ष्य भृशविस्मयस्तिमितदृक्स्तुतिप्रक्रमै
स भक्तिविनयान्वित शुभपदैरुपातिष्ठत ॥ २ ॥

अवाञ्जनसगोचरान् गुणगणास्त्रिमार्गोद्भिमे
फणाभृदधिपोऽपि न प्रभवति प्रवक्तु यदि ।
स्तुया कथमनक्षर शिवशिर परिस्पन्दिनि !
क्षमस्व कृपयाम्बिके ! सरभसप्रवृत्ति मम ॥ ३ ॥

पवित्रतरवारयः स्फुरदनघवज्जनज-

च्छविच्छुरितदिङ्मुखप्रसृमरोर्मिसम्मूर्च्छिता ।

जगत्रितयसत्ववृत्त्युपचितस्वरूपा स्मृता

हरन्तु दुरितानि नस्त्रिपथगाञ्जरा मेदुरा ॥ ४ ॥

निकुञ्जपरिरञ्जितद्रुमकदम्बनीरन्ध्रत-

स्फुरद्विमदृषत्क्षरत्प्रथमवारिपूरोद्गमा ।

तुषारगिरिगङ्गरोदरविनिष्कमाह्वन्धुरा

पतन्त्यवतु मौक्तिकप्रथितहारराजीव न ॥ ५ ॥

११

अधिक्षिति पतिष्णुनिर्झरपृषन्ति पार्श्वद्रुम-

प्रसूनभरसौरभप्रसमचौर्यवद्धोद्यमः ।

निसर्गशिशिराप्यघप्रशमनैकवीरवता-

न्यमन्दरयमुत्किरन् मरुदपाकरोति धमम् ॥ ६ ॥

सभक्च्यतिशयं स्वयं त्रिपिनदेवताप्यन्वहं

तटोपवननिर्जरद्रुमसुमैः समभ्यर्चति ।

उदप्ररयनिर्झरोर्म्युरुविरावगूरिस-

द्भ्रिद्भ्रजघटार्भटा नटनलम्पटा स्वर्धुनीम् ॥ ७ ॥

अहस्करकरद्रुतामितहिमौघसंवर्धित-
 प्रवाहपरिवर्तितद्रुमकुलायपत्रित्रजा ।
 कराळतरवक्त्रदर्पनृजुतीक्ष्णदंष्ट्रोल्लस-
 त्पलौघमकराकुलहृदशतावताज्जाह्वी ॥ ८ ॥

ससम्भ्रमसमुत्पतत्रिपतदातिरुर्म्युद्भुत-
 प्रफुल्लकमलोच्चलद्दहळमल्लिकाक्षोज्ज्वला ।
 विवृत्तमृदुलोदरक्षणिकचित्रवर्णप्रभा-
 तरङ्गितशपाकुला सुरतरङ्गिणी राजते ॥ ९ ॥

विराजति समुद्रजद्विरिसहोदरोर्मित्रज-
 पल्लनतरमूलभूरुहसहस्रवेलाकुला ।
 सहस्रमदसिन्धुरद्वयसभीकरावर्तभा-
 षपटीरतरुकोटरोरगवरा सुरह्रादिनी ॥ १० ॥

विभान्त्यमितवीचिपङ्क्युदितफेनपुञ्जाञ्चित-
 प्रकम्पदलमर्मरारवतमालमूलस्थलाः ।
 नटोपवनपाटलप्रसवपातशोणप्रभा
 वनान्तरविनिर्गतास्त्रिपथगाक्षरा शर्शराः ॥ ११ ॥

1. आतिर्जलचरपक्षिविशेषः

मराळमहिळापरिक्रमणबन्धुराब्जोल्लस-
 न्मदान्धमधुपाङ्गनाकलितगीतिरीत्यञ्चिता ।
 तरङ्गपरिवर्तनप्रसितमारुतप्रेङ्खित-
 ब्रजत्पृथुलनौशतध्वजपटाटति स्वर्णदी ॥ १२ ॥

मनोज्ञतरसैकतस्थलसमुल्लसद्वैतसा
 समीरधुतकेतकोद्वलितधूळिसान्द्रामृता ।
 हिमोपमसुमोद्गमासम^१शरावळीमञ्जुळा
 विलोचनफलं दिशन्त्यमरशैवलिन्येधते ॥ १३ ॥

चकासति क्षरा वधुकरनिघृष्टहारिद्रक-
 द्रवव्यतिकरोन्मिपद्मुचिरस्त्वमवर्णार्णसः ।
 वयोनुगुणविभ्रमम्फुरणगौडसुभ्रूस्तन-
 प्रमृष्टहरिचन्दनप्रगुणितश्रियस्थ्यात्मनः ॥ १४ ॥

निगूढकुचमण्डलप्रवरगौडमीमन्तिनी-
 गभीरशुभनाभिसङ्गमसमुद्भवोरुभ्रमः ।
 विलोलघनकुन्तलश्लयितपुष्पमाल्योद्गल-
 त्सुगन्धिमधुपङ्किल. स्फुरति गाङ्गभङ्गोद्गमः ॥ १५ ॥

दृषत्तिकरदन्तुरस्थलचलन्महोर्म्यारवः

प्रवृद्धतरतीरभूधरदरीप्रतिश्रुन्त्यलम् ।

विधातुमधिकाद्भुतं विबुधदीर्घिकास्त्रोतसां

निमज्जदिभयूथपहदवृहन्ति वृन्दानि नः ॥ १६ ॥

क्षयोत्सवनकाङ्क्षिदृङ्निभृतगात्रतीरश्रित-

क्षुदार्तत्रिसकण्टिकाशतसुखासिकोलासिनी ।

अमन्दजवचङ्क्रमप्रबलनक्रचक्रत्रस-

तिरोहितजलाण्डजा जयति जहूनुकन्यानघा ॥ १७ ॥

प्रमत्तमधुपच्छविच्छिदुरपकजम्बूफल-

प्रपातपरिपाटलशुतिरमर्त्यकल्लोलिनी ।

क्वचिच्च वरवेर्णिनीश्रवणभाग्दृगिन्दीवर-

प्रमृष्टरुचिराञ्जनाच्चिततनूर्नरीनृत्यते ॥ १८ ॥

प्रचण्डरवसम्भुवप्रसभमजितारण्यरु-

च्छदोदवसिताऽनघद्विजकुलायनिर्मूलिनी ।

निर्गीर्णमदवारणाजगरमण्डलाकर्षिणी

भयङ्करतरा सरित्सुमनसां प्रचञ्चूर्यते ॥ १९ ॥

मरालकुलकौतुकोत्पतनसंशयाघायक-

प्रभञ्जनसमुद्भुतोर्म्युदितफेनपुञ्जाञ्जिता ।

मदोत्कटतटाटवीकरटिराड्भिरस्युद्भटा

त्रिविष्टपतटिन्यटत्यविरतं रटन्ती-स्फुटम् ॥ २० ॥

लसन्मृदुल्लशैवलोपलतलस्खलद्वीचिका-

प्रतृत्यदुदकस्रुतिप्रहिततूलरोचिःकणान् ।

प्रकीर्य हरति श्रमं रतिसमुद्भवं सुभ्रुवां

मनोजसुरनिम्नगा तटनिकुञ्जभाजां मरुत् ॥ २१ ॥

तटच्छदकुटीवसन्मुनिहुताग्निधूमोद्गम-

प्रमिलरुचिपल्लवद्रुमसमुत्पतद्वायसा ।

अजस्रयजनोत्सुकद्विजपरिष्कृतप्रामका

समांकलितभावुका वहति देवतायापिका ॥ २२ ॥

अनल्पजवपोप्लुवप्रमदघातैराष्ट्रव्रजाः

समुच्छ्रितवनस्पतिप्रकरमूलमूलोलुवाः ।

पवित्रतरदेवतायतनमण्डलीयुवा

जरिहतुतरामघं सुरसरिज्झराः पोपुवाः ॥ २३ ॥

मदान्धविपिनद्विपोन्मृदितसप्तपर्णक्षर-

त्रिकामपनदुग्धजप्रवरगन्धवेलोज्ज्वला ।

विचित्रतरस्वच्छदप्रकरशक्रगोपोद्गम-

प्रदीपतटशाद्वला लसति लेखशेवालिनी ॥ २४ ॥

सदाप्रतिफलत्तटद्रुमसमुच्छ्रितोर्म्युद्भव-

प्रभूतजलदभ्रमाकलितलास्यबहिर्गजा ।

निरस्तामिहिरातपट्टनिकुरुम्बनीडाण्डज-

प्रहर्षरवनिर्भरा कुतुकमादघात्यद्विजा ॥ २५ ॥

प्रफुल्लकमलावलीजठरशागिहंसार्षका

वनस्पतिपरिच्युतामितमुमप्रपातार्चिता ।

वृणाप्रमिहिकालवप्रतिफलत्तटाद्विद्रुमा

प्रभातमुभगां श्रियं परिचिमर्ति भागीरथी ॥ २६ ॥

विशङ्कतटाटवीकुटजगुल्मवाटीकुटी-

स्फटाप्रकटितार्मटोन्नटनल्पटालुद्रटा ।

रटद्विटपिस्फोटरश्रिनकुटुम्बकोयष्टिका

त्रिविष्टपतटिन्यसौ स्वयमटाटघतेऽपि क्षितौ ॥ २७ ॥

हरिन्मणिसहोदरद्युतितृणाङ्कुरास्वादन-

प्रपुष्टहरिणार्भकोल्लवनमञ्जुकुञ्जाञ्चिता ।

सुवर्णरुचिचम्पकस्तवकरेणुविक्षेपण-

प्रवीणतटमारुता त्रिपथगा परिस्पन्दते ॥ २८ ॥

रसालवनपल्लवमसनजातसङ्गीतक-

प्रियङ्गरवनप्रियाध्युपिततीरचेतोहरा ।

वदान्यतमतीरभूरहविनम्रशाखोल्लस-

स्फलानि सुरनिर्क्षरिण्यपचिनोति वीचीकरैः ॥ २९ ॥

मदानवदधद्वधूपृथुनितम्बविसंसित-

प्रदीप्तकनकाम्बरप्रकरकर्पणान्तर्जला ।

द्रुतस्रपिततीरगालसपुरन्ध्रवीचिच्छटा

समेधयति विष्णुपद्मपसि भूरि हास्य रसम् ॥ ३० ॥

विनिद्रतरकैरवोदरमरन्दसान्द्रीभव-

सरङ्गपृषदुत्तिकरश्वसनमैकतालङ्कृता ।

चकोरवरवर्णिनीहृदयनन्दनेन्दुप्रभा-

मनोज्ञतटकानना स्रवति देवकूलङ्कया ॥ ३१ ॥

अदभ्रवरविभ्रमाङ्कुरितमारवाराङ्गना-

वशाढ्यतरुणस्फुरत्पुळिनचन्द्रशुभ्रप्रभा ।

किरातवनिताशताकलितकामकेळीलस-

चर्टाविपिनकुञ्जभूर्वहति शन्तनुप्रेयसी ॥ ३२ ॥

स्वभावपरिपीवरस्तननितम्बभाराङ्गना-

परिक्रमणवैखरीजितमराळयोषाकुला ।

अमन्दविरहव्यथाकुलिनकोकशोकेन्धन-

क्षपाकरकरप्रभाकवलिताऽयते द्योनदी ॥ ३३ ॥

कनत्कनकसप्रभस्फुटितकेतकालिस्खल-

त्परागपरिधूसरप्रततसैकतप्रान्तभूः ।

मरुद्विधुतवीरुदुच्चलितचञ्चरीकाङ्गना-

स्वनाकुलितकानना जयति देवनद्यात्मना ॥ ३४ ॥

समादधदपीश्वराधुपिततीर्थघटाटवी-

प्रशान्तमदकुञ्जरप्रमुखदुष्टसत्वाभेटा ।

गळद्वकुळकल्पितास्तरणमूलवेलाद्रुमो-

त्पतद्ववगसङ्कुला लसति शैवलिन्यामरी ॥ ३५ ॥

परस्परकुतूहलानमितसल्लकीपल्लव-

प्रवर्धितनिगार्भकद्विरददम्पतिद्योतिनीः ।

कुलायशयशावकत्रजविदारितास्याहित-

स्वधान्यशकुना वनीर्वहति पुष्पती भीष्मसूः ॥ ३६ ॥

निमज्जदुरुयौवतस्तनमहीध्रसञ्चूर्णित-

प्रसक्तशुभकुङ्कुमोच्छ्रिततरङ्गशीर्णाः कणाः ।

अनल्पपरयसम्प्रहृत्युदितरक्तमात्राभ्रमं

चिरं विदधतेतरां श्रितवताममर्त्यापगाम् ॥ ३७ ॥

मनोज्ञकलविङ्कसंस्फुरदुदारकेदारभू-

सहस्रनवरुक्मरुकलममञ्जरीमञ्जुलाम् ।

विपाकरुधिरारुणच्छिदुरधिम्बरज्यच्छुकां

निपिञ्चति वियत्तटिन्युभयपार्श्वभूमिं सदा ॥ ३८ ॥

निशाठनघटार्भटीसुखरिताटवीपादप-

प्रलीनबलिभुग्भयङ्करविभावरीनिर्भरा ।

मृगेन्द्रदलितेभराट्पृथुलकुम्भपीठीगल-

न्निरर्धनवमौक्तिका जयति जह्नुकन्यावनी ॥ ३९ ॥

निशीथमृगयाकुलीकृतवनस्थलद्वीपितृ-

इद्रुतप्रशमनक्षमस्फटिकनिर्मलापाशया ।

तटद्विरदफीट्कृतिप्रतिनदन्महीमृद्रुहा-

प्रबोधितमृगादना निशि भयप्रदा स्वर्धुनी ॥ ४० ॥

अजस्रजवकूलमुद्रुजशरोर्मिसाराविण-

प्रकामशमितक्षपाक्षुधितवन्यसत्वध्वनिः ।

दृपस्थपुटितान्तराप्रहतपूर्वपाणिन्धम-

स्फुटेतरतटीपथा ललति लेखलोकापगा ॥ ४१ ॥

अपर्वुधभृताहितत्रिणयनोरुवीर्योद्भव-

कुमारशुभमावृतोपगमभूरिसम्भाविता ।

द्विपन्तपपराक्रमार्यममहात्मदेवत्रत-

मत्प्रविजयतेतरामपि सुपर्वणां देवता ॥ ४२ ॥

महामलयवारिषिव्यनिकरकमासङ्गप-

प्रवाहविपरिग्रामद्रविनिधुमदोदुवजा ।

निमञ्जननिरुच्छसदिगिमदुश्चवाकन्दना

तरङ्गपरिवर्नितामरसनापसङ्कन्दना ॥ ४३ ॥

(कुलकम्)

प्रतिस्मरभिदद्विवीच्यसकृदात्मनागम्रम-

प्रताम्यदसुलालसन्निदशपत्यनर्थोद्यमा ।

समुल्लवनसाधनस्तनसुवर्णकुम्भाप्सरो-

मुखाब्जकचशैवलश्लथितपुष्पमुक्ताकुला ॥ ४४ ॥

तरङ्गगळिताशुकोत्प्लुतसुपर्ववाराङ्गना-

नितम्बपुल्लिनव्रजत्सुरविरोधिनेत्राण्डजा ।

निपातितसुरद्रुमद्रुतविनष्टचिन्तामणि-

प्रमुष्टसुरकामधुक्प्रसृमरोर्मिभीतिप्रदा ॥ ४५ ॥

युगान्तमरुदुच्छित्तोर्म्युदरलीनमेघङ्कर-

द्युपुष्पवदुदीतभीकरमहान्धकारावृता ।

अजस्रपरिवर्धितत्रिदशभूरिद्वाहारव

प्रकारमुखरीकृताखिलहरिज्झरापूरिता ॥ ४६ ॥

विलम्पितनिलिम्पभू सुरसरिद्वरेत्थं क्रुधा

बहन्त्यपि धगतलावतरणप्रसन्नोद्भुवा ।

प्रतिक्षणविजृम्भिताप्रनिहतावलेपोद्धता

तृणाप्रतिमबिन्दुता गिरिशमूर्धनि प्रापिता ॥

कठोरतपसा ततो विधुवतंसमाराधयन्

भगीरथनृपश्चिरादशिषिलप्रयत्नः स्वयम् ।

अवाप विबुधापगां धरणिमानिनीपुर्व्वती

समुद्यमसुरद्रुमः फलति हि क्षमां विभ्रताम् ॥ ४८ ॥

भगीरथमनुव्रजन्त्यधिपथश्च जहोः कुटी-

मनीनशद्वर्षिद्रुतं परमकोपनम्तां पपौ ।

ततः स्तुतिशतैः कृतेश्चिरतरं, प्रसन्नः पुन-

र्जहौ श्रवणतस्ततः प्रभृति जह्नुकन्या स्मृता ॥ ४९ ॥

विधाय महता परिश्रमभरेण मत्यापिगां

स्वमातुलगरुत्मदुवत्यनुसृतौ भृशं श्रद्धयत् ।

नृपः स सगरात्मजान्कपिलकोपदावानल-

प्रपातशलाभायिताञ्शुभजलैरताप्सीत्पितृन् ॥ ५० ॥

अजलममरावतीविहरणैकवद्धस्पृहा-

प्यधिक्षिनि जनुप्मतां कलयितुं महानुग्रहम् ।

समुन्नतहिमावनीधरवरादमर्त्यात्मनः

प्रसूः प्रभवति स्वयं सकलभाग्यसन्दायिनी ॥ ५१ ॥

हरामनिशमंहसां हरशिरस्तटीललासां

जगत्रितयशर्मदां जनिमृतिप्रणाशप्रदाम् ।

समस्तसरिदीश्वरां समवने सदा भास्वरां

श्रयध्वमवनिङ्गतां जनिभृतो ! ऽद्य जह्नोस्सुताम् ॥ ९२ ॥

समस्तमुरमन्दिरप्रवरराजवाराणसी-

विहाररसिकाग्रणीः स्फुरति विश्वनाथोऽनया ।

इयञ्च परिभूष्यते भगवतैव तेनानघा

मणीकनकसङ्घतिर्जगति कस्य न स्यात्प्रिया ॥ ९३ ॥

कळिन्दगिरिकन्यका सरसनीरगोदावरी

विधुप्रियसुतानथा भगवती सरस्वत्यपि ।

कवेरतनुजा मनोहरजला च सिन्धुर्धुनी

बहन्ति पडिमाः क्षितौ सुरसरिस्सुसख्यं शुभाः ॥ ९४ ॥

निशाचरकुलानलप्रलयकालमेघात्मना

श्रियः पतिरवातरन्निगमधर्मरक्षापरः ।

स यत्र, परिपावयन्त्यधिभु, तामयोध्यापुरीं

सरिञ्च सरयूः स्वयं घुसरितैव सङ्गच्छते ॥ ९५ ॥

स्ववेणुनिनदैर्हरत्नमरशाखिमूले गवां

व्रजं व्रजपुरन्ध्रमिश्चिरमरस्त नन्दात्मजः ।

यदीयनटमावमन्विशदकौमुदीबन्धुरं

सुताऽहिमरुचेश्च सा व्यतिकरोति गङ्गाभसि ॥ ५६ ॥

अभङ्गुरतरङ्गया महिममिभृशं तुङ्गया

कृपालसदपाङ्गया हरिपदाम्बुजासङ्गया ।

वितीर्णभवभङ्गया श्रितवता, तथा गङ्गया

मिळत्यमितकौतुकात् कचन धातृपुत्रा नदी ॥ ५७ ॥

स्रवन्त्यधिधरान्तरं शुभपयाः सरस्वत्यपि

प्रसिद्धनिजवैभवा जगति, सम्भिनन्ति स्वयम् ।

झरैरमरदीर्घिकायमुनयोश्च यत्रोच्छ्रितैः

प्रयागमवनी हि तं सकलतीर्थराजं विदुः ॥ ५८ ॥

अनेकमुखमम्ब ! ते निगमनञ्च याद.पतौ

व्यनक्ति तदिह स्फुटं शतमखादिदेवेडिते ।

सुरोरपि समुद्धतप्रकृतिकस्य यादृक्फल

सतां खलु विचेष्टितान्युपदिशन्ति नीतीर्धुवा. ॥ ५९ ॥

सतां हृदिव निर्मलं वृजिननूलकालानलं
 रघूत्तमसमर्चितं निगमसंहतिश्लाघितम् ।
 पुरातनयशोन्वितं पुरभिदुत्तमाह्वयितं
 भजध्वममरापगोदकममन्दमानोज्ञकम् ॥ ६० ॥

नमोऽस्तु जगदम्बिके ! भगवति ! स्तुता भक्तिः
 पुत्रीहि कृपयार्भकं तव पदाब्जभृङ्गं द्विजम् ।
 श्रियं वितर मेऽमितामव ममात्मजान्सादरं
 भुवि त्रिपथागता सुभगता विजेजीयताम् ॥ ६१ ॥

जाग

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य
 मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवे. कृतिषु
 प्रकृतिविलासकाव्ये
 त्रिपथगासौभाग्यक्षाम पद्यमो विलासः ।

श्रीः

प्रकृतिविलासकाव्ये

द्विजराजसाम्राज्यं नाम

षष्ठो विलासः

कलयतु कुशल नः कालकालावतंसः

कुवलयदलनेत्रानन्दसन्दानशीलः ।

सुमशरसुहृदिन्दुः सूर्यवत्कालमाता

भुवनहृदयहारी व्योम्नि रात्रौ विहारी ॥ १ ॥

चरितुमिदमसीम व्योम ते सोम ! सिद्धं

श्रितमधिकमनोजैः किङ्करैः ऋक्षवर्गैः ।

तव सह मृगदृग्भिः सन्निधत्ते च रोदि-

प्यनिशयितुमलं त्वां भाग्यमन्नं न कोऽपि ॥ २ ॥

तुहिनरुगजनिष्ठाश्चेतसस्त्वं विराजः

स्फुरामि रविरिव श्रीवासुदेवस्य नेत्रम् ।

अतिरतमपि मूर्ध्ना लाल्यसे शून्तिना, त्वां

निरुपममहिमानं स्नोतुमीश. कथं स्याम् ॥ ३ ॥

प्रकृतिशिशिरमूर्तिर्दृष्टमात्रः क्षणेन

व्यपनयसि समस्तं तापमिन्द्रो ! मयूखैः ।

परिहरसि सुदूरं शार्वरञ्चान्धकारं

किमपि हृदि विधत्से कौतुकं नः समेषाम् ॥ ४ ॥

फल्गुमनुपममिन्द्रो ! नेत्रभाजां विराज-

स्यधिवहसि विशङ्कं व्योम्नि सम्राट्पदं त्वम् ।

अपि लसति समन्तादक्षसङ्घेऽतिसङ्ख्ये

श्रयति रमणमेव त्वां हि सौभाग्यलक्ष्मीः ॥ ५ ॥

अमृतकर ! गिरां त्वं वर्तमानः सुदूरं

मधुरिमनिधिदेवः प्रेमपात्रं प्रजानाम् ।

भुवि कतिपयशब्दैर्वर्धमानः कथं स्याः

प्रकृतिगुणकथायां क्लेशभाजां कवीनाम् ॥ ६ ॥

स्फुरसि निशि शशाङ्कः शङ्खवत्त्वं नभोब्धौ

विहरसि च विहायःपरुवले मल्लिकाक्षः ।

गगननलिनपत्रे भासि दुग्धाक्षराशि-

लससि मधुरहामो व्योसि तन्व्याः प्रकृत्याः ॥ ७ ॥

अमृतकिरणजालैर्लोचनासेचनोत्कै-

श्चिरतरमवगाढं सान्द्रमानन्दकन्दम् ।

सहृदयहृदयेऽब्ज ! स्वैरमङ्कुरयन्द्रा-

गुदयशिखरिशृङ्गं तुङ्गमारोहसि त्वम् ॥ ८ ॥

अहिमकरमयूखालोक एवाश्रितस्त्वां

हिमकरमनवधं हृद्यमत्यन्तशीतः ।

परिमृशति वितन्वन्सौख्यमङ्गानि भूयः

प्रकृतिरपि विपर्येत्याश्रयस्य प्रमेदात् ॥ ९ ॥

गगनमुममसिद्धं सङ्गिरन्तां विमूढा

वियदतुलसरस्यां श्वेतमब्जं सुजातम् ।

प्रकृतिवरपुरन्ध्यास्सर्वसौन्दर्यसारं

रमिकमधुपगर्भं मूर्तमाचक्ष्महे त्वाम् ॥ १० ॥

अपधि चरितुकामान्द्वीषिकल्पान्खलौघा-

न्सुजनहृदयतापे सन्तनं श्रद्धानान् ।

रजनिकर ! धरण्यां लोकमान्यांश्च साधू-

नवसि सममरम्यं तारतम्यं निरस्यन् ॥ ११ ॥

अहमिह नु पिवेयं त्वां विनिष्पीड्य चन्द्र !

दुत्तमितिं मतिमेति प्रेमतो मर्त्यलोकः ।

दिवसकृति तु नैव, तत्र किं स्यान्निदानं

हृदयहरणदक्षास्त्रिगुण ! लालित्यतोऽन्यत् ॥ १२ ॥

अमृतकर ! मनोज्ञं दर्शनं तावकं नः

स्थगयति मुदितानां मर्त्यतां जन्मसिद्धाम् ।

अविभरुमरत्वं त्वामभीक्षणं निगीर्य

त्रिदिवमधिवसन्तो, नैव चित्रं ह्यमुत्र ॥ १३ ॥

वहसि समधिकं त्वं साह्यमिन्दीवरिण्या

रमण ! सुमशरस्य त्वान्तजत्वाविशेषात् ।

स कथमितरथोच्चैस्साधयेदात्मलाभं

स्वयमभिनिविशन्ते मितकृत्यं हि सर्वे ॥ १४ ॥

निरवधिकदयाब्धे रक्षितुञ्जीवलोकान्

शशधर ! परिपुष्णास्योपधी रश्मिजालैः ।

मुवि न कतिपये सज्जानते ते महिम्ना

भवति यदकृतज्ञ, दोषमारोपयन्ति ॥ १५ ॥

मधुरिमपरिपोषाघायकं नीलिमानं

प्रकृतिविहितमेतं तावकं श्रीसमेतम् ।

अभिदधति कळङ्गं युक्तिमुत्सृज्य केचि-

त्किमिव न विधदेरन्कुन्तलेऽपि स्त्रियस्ते ॥ १६ ॥

शमयसि सुमनोभ्यस्सादरं स्वं शरीरं

स्वमुखविमुख एष त्वं त्रितोर्याशनायाम् ।

दिवि भुवि न हि कोऽपि त्वाहगाम्ते वदान्यो

गुणनिधिमपि लोको वक्ति दोषाकरं त्वाम् ॥ १७ ॥

सुवि गतमनुगच्छन्नेष लोकः स्वभावा-

त्पलपतु च यथेच्छं चन्द्र ! मा गा विपादम् ।

गुणगणपरिपूर्णं शङ्करस्त्वां स्मृध्नां

वहति सततमेतच्छ्रेयसे भूयसेऽलम् ॥ १८ ॥

रघुपरिवृद्धदारानप्यदो ! दोषभाजः

कनिचिदन्कथंश्चेतिरिंशङ्गं स्वदर्पात् ।

मृदुतरद्वदमीपां त्वं स्यान्दुर्जनानां

कथमपि न हि जघुर्दुर्दोऽञ्ज ! स्वभावम् ॥ १९ ॥

कतिपयशठमिथ्यापोदितात्यन्ततप्तं

हृदयममृतमूर्तेः प्रापदिङ्गालतां श्वाक् ।

भवति च न कलङ्को, वस्तुतश्शीतमानो !

कविरहमभिदध्यां, जानतां संशयानाः ॥ २० ॥

रजनिरमणलक्ष्म प्रेक्ष्य सशैरते ये

स्वयमिह बहुधा, ते जानते नैव तत्त्वम् ।

प्रतिफलति सशैलं गोलमुर्व्या विधावि-

त्यभिदधति हि तत्त्वज्ञानिनो निर्विकल्पम् ॥ २१ ॥

विशदजलदखण्डान्मन्दमन्दं विलङ्घ्य

स्फुरसि गगनभागे चन्द्र ! गच्छन्सलीलम् ।

तदिदमनुकरोति स्वर्णदीवीचिपुञ्जो-

द्भजनममितदर्पाद्राजहसस्य रम्यम् ॥ २२ ॥

मलिनजलमुचस्त्वामावरीतु यतेरन्

श्रुतिपुष्टकदुशब्दैरस्थिरद्योतभाजः ।

विजयिन इव कामं ढम्बरञ्चापि कुर्यु-

स्त्यज हृदि भयमेभ्यो वस्तुतोऽधस्तनेभ्यः ॥ २३ ॥

नियरमण ! हि रोहिण्यादिवामेक्षणानां
 विलसति भवतेन्दो ! हन्त ! राजन्वदेतत् ।
 उडुसमुदयरम्यं व्योम राज्यं सुराज्ञा
 प्रकृतिविहितमुच्चैर्बिभ्रता स्वाधिकारम् ॥ २४ ॥

कल्पति खलु लेखैः कल्प्यमानः कलानां
 मुदमधिकदया ते व्यञ्जयन्सङ्क्षयोऽपि ।
 त्वमिव वद वदान्यः कोऽर्पयेदात्मदेहं
 प्रतिदिनमितरार्थे निर्विशङ्कं शशाङ्क ॥ २५ ॥

वितरसि फलमक्षणां श्लक्ष्णमूर्तिः समेषा-
 मधिचिकुरभरं प्राग्दिवपुरन्ध्याः स्फुरंस्त्वम् ।
 अमरनिकरगर्भोन्निद्रमल्लिप्रसून-
 मकर इव समप्राकल्परूपः प्रकामम् ॥ २६ ॥

निमिरमपि च कृत्स्नं ज्योत्स्नयोत्सारयन्त
 सह निशि मलिनिम्ना हृदनेनाखिलानाम् ।
 निदपतमुरुलक्ष्मीं स्तीरगिन्दीवराख्यां,
 कतिचन वत ! नेत्रैस्त्वामपीत्या ध्वपन्ति ॥ २७ ॥

उदधिमथनकाले श्रीमुखा रम्यभावाः

सहसुवमपि हित्वाऽयासिषुः कालकूटम् ।

त्वमपि शिवमवापस्तद्वियोगासहिष्णुः ,

सहजमजहदञ्ज ! क्रूरमुर्व्यामपूर्वः ॥ २८ ॥

तरणिकिरणजौष्ण्यात्पङ्कजान्युज्जिहाना

समभजदसिताब्जान्यविरजाता न वेति ।

शिशिरतरकरैः श्रीसोदर ! द्रष्टुकामो

विदल्यसि समन्तात्किञ्चिदिन्दीवराणि ॥ २९ ॥

समजनिपत भावा ये च जैवातृकाद्भयः

श्रियमपरदुरापां त्वादशास्ते श्रयन्तः ।

विदधति मधुरिम्णाऽकृत्रिमेण प्रमोदं

सहृदयहृदयानि स्वैरमासाद्य सद्यः ॥ ३० ॥

प्रशमयसि पिपासां त्वं चकोराङ्गनानां

परिहरसि च मौनं सादरं कैरविष्याः ।

किरमि दिशि करैः श्रीचन्द्र ! सान्द्रामृतानि

स्फुरसि रसमुदारं वर्धयन्सर्वयूनाम् ॥ ३१ ॥

अहनि तपतु कामं हन्तु भूयोऽन्धकारं

दळयतु नळिनानि आजतां लोकचक्षुः ।

कथमयमयमानोऽप्ययमा व्योमसीम-

न्यधिवहतु कलनामीश ! लालित्यलेशम् ॥ ३२ ॥

अपि हृदयहरेणानेन सौभाम्यभूम्ना

हिमकर ! परिहर्तुं नेशिपे कोकशोकम् ।

त्वयि सति समभावे वस्तुनो नैव दोषो

विधिरपि न विदग्धः प्रीणने यत्समेपाम् ॥ ३३ ॥

सद्यमुदयमानं यामिनीशाद्रिष्ट्यङ्गे

मकृतियुवतिरेषा तोपतः पुष्पवर्षः ।

नयनमुभगमर्नत्यम्बरे त्वां, विशीर्णा-

न्यह ! दधति समन्तादक्षसंज्ञां सुमानि ॥ ३४ ॥

अभिभवति हि भानु स्पेतरेषां प्रकाशं

श्रुतिततिमहितोऽपि स्वरमीर्ष्याभरेण ।

अनुमतिमपि दत्ते तारकाभ्योऽपि भानुं

गदति जगदशेषं हन्त ! दोषाकरं त्वाम् ॥ ३५ ॥

वमिह समुदितेर्ष्यो लोक एष प्रणिन्दे-

त्स च गुणगणपूर्णो व्याप्तिरेपेति विद्धि ।

निगमशिखरमृग्यं त्वद्व्रतंसञ्च गौर्या

रमणमपि क्रियन्तः स्वैरमुन्मत्तमाहुः ॥ ३६ ॥

मृदुलतरलमुग्धस्निग्धवर्ष्माणमेनं

प्रसितुमसकृदिन्दो ! सैत्तिकेयो भवन्तम् ।

गतभयमभिधावत्युष्णरश्मौ तु नैवं

सरल्लगुणनिकायो मूर्खधिकारहेतुः ॥ ३७ ॥

कतिचन दधमानाः शिष्यमाणाः कलास्ते

श्रियमपि भवितव्य लोपमासेदुपीणाम् ।

प्रतिरजनि कलानां कृष्णपक्षे स्फुरन्त्यः

कमपि हि परिपोषं शीतपूपन् ! ददन्ते ॥ ३८ ॥

द्युतिमपि ददता स्वां भानुना त्वं कृतज्ञो

भजसि शुभभज्यं पूज्यपादेन दर्शो ।

निशि मृशमुडवोऽमी डम्बरं कुर्वते, य-

त्सरसविहृतिहेतुः स्वामिनोऽसन्निधानम् ॥ ३९ ॥

(अज्ञानव्यभिचयस्य सद्गतमितिविशेष्यनप्याहार्यम्)

द्विजराजसाम्राज्यम्

प्रतिसुभगपदार्यं व्यञ्जयन्ती परेशं

प्रकृतिरकृतकश्रीमत्वरूपेण लीनम् ।

जयति मधुरशुभ्रच्छतमुद्दीप्तमुक्तं

हिमकरमवलम्ब्य त्वां स्वराज्य वहन्ती ॥ ४० ॥

नवरजतशलाकाश्रीमुषस्ते मयूखा .

मनसि निविशमाना नेत्रमार्गेण चन्द्र । ।

चिरतरपरिलीनानन्धकारं निरस्य

द्रुतमभिनवभावाँल्लीलयोल्लासयन्ति ॥ ४१ ॥

मघवमणिकटाहश्रीहरे ह्यश्वरे प्रा-

ग्दिशि समुदितसन्ध्यारागपूर्णं तवेदम् ।

परिणतमिव पुण्यं पूर्वसिन्धोरुदीतं

शरदि कुमुदिनीशोदारमाभाति विम्बम् ॥ ४२ ॥

सरसतरपटीरोर्वाधरोरोजरम्या-

मुरुगिरिसरिदूर्वाहीरहारै स्फुरन्तीम् ।

कुवलयदृशमुधन्मन्दहासा प्रमूने

कलयसि सदुकूला ज्योत्स्नयारण्यलक्ष्मीम् ॥ ४३ ॥

महति च सुरवर्त्मन्याधिपत्यं दधानं

प्रियतनयमुदन्वान्यामिनीनायक ! त्वाम् ।

मुदितहृदनुपश्यन्नृमिभिर्बर्धतेऽसौ

न हि सुखमिह पुत्रश्रेयसोऽन्यत्पितृणाम् ॥ ४४ ॥

क्वचन विपिनसीमन्यावृणानैः परीतां

घरणिरुहवरेण्यैर्लालसां दर्शने ते ।

प्रियकुवलयिनीमालिङ्ग्य पणान्तरेण

प्रसभममृतहस्तैर्हृदयस्याविशद्भिः ॥ ४५ ॥

अविरळतरुगुल्मश्यामळोपत्यकपा-

क्विशखरिशिखरमाप्स्वोदृश्य भान्तं भवन्तम् ।

सपदि हृदि निदध्मो बर्धमुग्धेन्दुमौलिं

करिपरिवृढकृत्तिं शीतरश्मे ! वसानम् ॥ ४६ ॥

खल इव मलिनात्मा भावतत्वापलापे

कृतमतिरसमर्थः म्यातुमग्रेऽन्धकारः ।

तय समधिकसत्वोद्रिक्तवृत्तेः सुराज-

ध्वलहृदचलरन्ध्रान्धेषणाय प्रयीति ॥ ४७ ॥

तिमिरमपि महीभृद्गह्वराभ्यन्तरस्थं

धनमुवि च निलीनं सान्द्रमुर्वीरुहेषु ।

जयति सकलमिन्दो ! चन्द्रिकासारमिश्रं

प्रकृतिरमिकचेतःप्रीतये त्यक्तवैरम् ॥ ४८ ॥

पुलिनपृथुनितम्बां प्रान्तभूभृत्स्तनाढ्यां

जलधररुचिवीचीकुन्तलां फेनपुष्पाम् ।

सहजशुचितनुं ग्लौश्चन्द्रिकागौरवस्त्रं

ददद्दुदधिसुवेलाकेरळर्षीं हि मुञ्जे ॥ ४९ ॥

ष्वलयसि सुधांशो ! नीलकलोलमाला-

कबलितपुलिनालीमञ्जुलामब्धिबेलाम् ।

मदकरिवरमूर्धस्पर्धुंरोभूनितम्ब-

स्फुरदुरुलुट्टभिः सादरं पीयमानः ॥ ५० ॥

चलदल्लदल्लचेताः प्रायशः ह्रीसमूहो

युवजनसुखसाध्यो देशकालानुकूल्यात् ।

प्रकृतिचतुरवृत्तो ह्रीसमुन्नेयकाम-

स्तव भवति हि वश्योऽवश्यमिन्दो ! कलामिः ॥ ५१ ॥

स्वयमचकमत त्वद्रूपधेयाब्धिमग्ना

कुसुमशरभृशार्ता श्रीसुराचार्यभार्या ।

असकृदपि च गर्भे विभ्रती भर्तृभीत्या

समयविदनिश त्वामन्वभूदमिसुभ्रूः ॥ ५२ ॥

त्वममरगुरुदारांश्चन्द्र ! निर्वन्धितोऽगा

जगदिदमविभाव्य प्राह ताराञ्च साध्वीम् ।

शिरमि दधदुमेश. श्लाघते त्वां विगीतं

वयमिह तु विमूढा वेद को धर्मसूक्ष्मम् ॥ ५३ ॥

इयदहमभिदध्या भूसुरस्तेऽद्य राज्ञ-

स्त्वमतुलकुलनारी स्वैरमाविल्यकार्पीः ।

यदनुभवसि नित्यं राजयक्ष्माणमुग्रं

चरितुमपि रागो दीर्घमायुर्विहन्यात् ॥ ५४ ॥

महिमनि हिमधामन्स्त्रिगुण ! ते सन्दिहे न

स्खलनमसकृदित्थं चिन्तयंस्ते प्रदूये ।

अपि पशुपतिमाप्त्वा चेत् स्वभावं न जह्या-

स्त्वदपि बहुमतो नः सर्वथा कालकूट. ॥ ५५ ॥

द्विजंराजसाध्रान्यम्

उपवनमत्रिसान्द्रोन्निद्रहृद्यप्रमून-

प्रसृमरमकरन्दस्वादमाद्यद्विरेफम् ।

परित उदितहर्षोन्मेषकादम्बयोपा-

धुपितकुवलयिन्यश्चन्द्र ! चेतो हरन्ति ॥ ५६ ॥

परिमलभरमुग्रं सङ्किरघ्रौहिणानां

शिशिरतरसमीरो मन्यरोऽयं प्रवाति ।

शिखरिशिखरतुङ्गज्योत्स्निकारम्यहर्म्यो-

लसदतुलनितम्बिन्यङ्गसङ्गैकलोलः ॥ ५७ ॥

नगरवरपुरन्ध्यः कृत्रिमश्रीसमृद्धा

विधुकरपरिशुभ्राद् द्रागकूपारपारातू ।

नयनमधुरमाराक्षुद्रलीलाद्रिशृङ्गं

किमु मुखकमलैस्त्वां चन्द्र ! जेतुं श्रयन्ते ॥ ५८ ॥

मधुमलयमरुद्भयां दीपयन्कामवह्निं

विरहिजनमनांसि हृदयनिर्दयस्त्वम् ।

हिमकर ! मकराक्षीवर्गगर्होऽस्यभीक्ष्णं

पियसुहृदबलाश्रूयत्र शस्त्राप्यवेहि ॥ ५९ ॥

श्रुतिततिमयगात्रब्रध्नवद्धमान-

स्त्वमसमशरसाराग्नायशृङ्गप्रदीप ।

द्विजसमुदयराज ! खिग्ध ! साम्राज्यमाप्त्वा

भज शमनिशमिन्दो ! शङ्करस्य प्रसादात् ॥ ६० ॥

अनभिमतवचोभिस्ते ह्यपाराध्यमेभि-

धरणिदिविपदं मां मिल ! चन्द्र ! क्षमस्व ।

सहृदयहृदयाञ्जस्योमणिर्ग्रन्थ एष

स्फुरतु जगति यावत्कल्पमाकल्प ! शम्भो ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिण पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवे कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

द्विजराजसाम्राज्यं नाम षष्ठो विलास ।

श्री :

प्रकृतिविलासकाव्ये

प्रभाकरप्रभावो नाम

सप्तमो विलासः ॥

श्रेयो वो दिशतात् त्रयीतनुरथं ब्रह्मेत्युपास्यः सता
जन्मस्वेमलयान् प्रकृत्यनुगमात्तन्वन्ननादिर्विभुः ।
चक्षुः श्रीपुरुषोत्तमस्य निगमैर्वेद्यस्य विश्वात्मनो
बाह्याभ्यन्तरदुस्स्थितान्वतमसध्वसाय बद्धोद्यमः ॥ १ ॥

आम्नायांश्चतुरो न्रुवन्त्यचतुरान्प्राज्ञाः स्तवे तेऽर्थमन् !
मन्दात्माभिदधीय वा कथमहं दूरे भवन्तं गिराम् ।
ष्यायस्यामि भृशं न केवलमहं वाणीमपि क्लेशया-
भ्येतत्साहसकृत्यमन्न कृपया क्षन्तव्यमभ्यर्थये ॥ २ ॥

विद्वांसः प्रथमे मयूरसदृशा भक्त्यार्यगृह्याः स्वयं
सूर्यं धार्यमहर्दिवं हृदि सतां श्लोकैरनेकैर्जगुः ।
किं दुष्येम नु तावता कतिपयैः पथैः स्तुवन्तः प्रभुं
शिल्पज्ञेषु नरेषु सस्रुं मधुपा वध्नन्ति किं नो गृहान् ॥ ३ ॥

प्रातः शीतगुमस्तिरस्तशिखरिण्युष्णीपवलम्बते

चिम्बं विभ्रदशुभ्रवल्लशकलश्रीकं प्रभादुर्विधः ।

रुग्मिः कृष्णमृगस्य पाण्डरपृषन्त्यृक्षाण्यध. कुर्वते

भात्यभ्रं विरताभिनायकमहारङ्गाङ्गणश्रीघरम् ॥ ४ ॥

वातो वाति समन्ततोऽपि रसितैः शीतः प्रभातोद्गतः

श्रोत्रप्रीतिकरं विरौति कुतुकाज्जाग्रत्पतत्रिव्रजः ।

आकाशः परिपेशल. शरसुमश्रीहारिभिर्बारिदै.

स्वान्तं हन्त ! विकासयन्ति परित. शान्ता दिगन्ता भृशम् ॥

सौन्दर्यं प्रतिभावमुद्गलदिव न्यस्तं प्रकृत्यादरा-

द्रुमस्त्वा सन्तमसासुरं विदधतं शून्यं जगन्निर्दयम् ।

संहत्याभ्रतल तदीयरुधिरक्षोदाक्तमातन्वती

सन्ध्या सैरिभमदिनीव भगवत्याराध्यमानैघते ॥ ६ ॥

विष्वद्रयङ्ग्यरुणत्तमांस्यतितमा सूतोऽरणस्यारण.

शुद्धां कर्तुमना विकर्तनविहृत्यर्हषमां पद्धतिम् ।

नैरन्ध्रञ्च समीरणेन परित. शीर्णा हिमानी जहौ

बीमूताः शनकैः प्रधापितुमुपक्रान्ता विभीता इव ॥ ७ ॥

प्राचीमात्मविलोकनैकरसिकां रोचिर्भिरङ्कुरय-

न्वन्धूकस्तवकप्रमापरिभवाहम्भावसम्भावितैः ।

विभ्यं विभ्यफलोज्ज्वलच्च परित सद्रलकाण्डायितैः

रुद्रासं कमलाकरस्य कलयन्नुद्यन् रविः खेलति ॥ ८ ॥

पूर्वाम्भोनिधिगर्भतः किमुदभृत्प्रद्योतनो भानुभिः

कुर्वन्विदुमताग्रमग्रमसितं पाथश्च सारस्यतम् ।

सर्वेषां धियमित्यमादुधदयं मन्दोद्गैरञ्चितै-

रारोहन्निव लीलयोदयगिरेः शृङ्गं समालोकयते ॥ ९ ॥

इन्धान महिमैकधाममिरहर्नाथं स्वय धामभिः

प्रत्याग्नोद्भूतदिग्धकुङ्कुमरञ्ज पद्माकुलाङ्गोज्ज्वलम् ।

प्राचीं चन्दनचर्चिताचलकुचनाम्भारनग्रा करैः

प्रेम्णा द्वावपरिरभ्य भान्तममितं भक्त्या पञ्चमोऽन्वहम् ॥

मिन्दूरारुणगन्धसिन्धुरसमुत्तुङ्गोत्तमाङ्गोपरि-

स्वैरास्कन्दनपाकमर्दनमध.कुर्वन्निवाहर्मुखे ।

पूर्वोर्वीधरतुङ्गशृङ्गमधिकैः संरञ्जितं धातुभी

रक्तोऽत्यन्तमनन्तवर्त्मनि विभात्याक्रम्य तिग्मद्युतिः ॥११॥

राजीवव्रजजीवनौषधमुपस्योजायमानं जवा-

दुद्रच्छन्तमनच्छतां श्रितवतां ह्यन्तं कुमुम्भच्छविम् ।
 सुत्राणो दिशि चार्णवोऽरुणमभुं नीलैस्दीर्णैः करै-
 विभ्रद्भिः किमु फेनपुञ्जकुसुमसम्भारमभ्यर्चनि ॥ १२ ॥

पूष्णः पुष्करभूषणस्य घृणया पूर्णा घृणिश्रेणयो
 मुष्णन्तो वृष्टृणारुणश्रियमुपस्यञ्जे विवर्धिष्णवः ।
 अग्रप्यस्तमसां निवर्हणविधावर्णोजसम्प्रीणने
 प्रावीण्यं दधते तथा वितरणे श्रीणामुदीर्णां नृणाम् ॥

अस्तोकं भविकं क्रियामुरधिकश्रीकास्तमो घातुकाः
 कोकीशोकनिवर्तका कमलिनीसम्पर्कसौख्योत्सुका
 लोकाना परिपालकाः क्रमणतः कालस्य । १६
 आर्काः पातकपावका हृदि ममालोकाश्चिरं

मार्तण्डं जगदण्डनायकमसदण्डं धरन्तं भृशं
 चण्डैर्भानुभिरभ्रमण्डलमुदस्याहिण्डमान
 सारस्यादुरुपुण्टरीकमुकुळानाखण्डयन्तं
 नौमि व्योमतैकमण्डनमहं ॥ १७ ॥

मञ्जूदृज्जदलिव्रनैश्चदुलवागालापिनीं पद्मिनीं

श्रीकादम्बनितम्बिनीकलरवैः शिञ्जानमञ्जीरिणीम् ।

नीलैः कुन्तलिनीञ्च शैवलचयैः फुल्लाम्बुजैः पुष्पिणीं

श्यामां श्यामलशाद्वलेन परितः श्लिष्यत्ययं द्योमणिः ॥

अर्चा पुष्पमचर्चिकामिरुचितां सद्गच्छमानं दिवा

चञ्चन्मेचकवारिवाहचिकुरोदञ्चद्रुचाऽनीचया ।

मित्र कञ्चुकितद्रुमाचलकुचा व्याकोचिनीमिश्वर-

न्त्युद्दृश्याच्छहृदश्च दाडिमसुमच्छायं वर्नीदेवताः ॥ १७ ॥

किं लेखर्पमनीलरत्नफलके खे दीपचक्रं हरेः

खद्योताख्यमिहाखिलान्मुवि खिलीकर्तुं खलान्वेलति ।

किं वा प्रेह्वति वेदशेखरखनेरुत्खातमेकं परं

द्वक्षाखर्वपराक्रमः खररुचिस्तोयं खगेशद्युतिः ॥ १८ ॥

भव्यं भूरि गभस्तयोऽभ्रममितो आजिष्णवो भावय-

न्त्वस्मभ्य, परिभाव्य भाविततरा मानोर्भवं श्रीकरम् ।

मित्त्वाभ्यन्तरमोहमद्भुततमं भानं पद्माम्बुजैः शैवलचयैः

भक्तानामिह भासयन्तु भुवः नः प्रीतिभ्यमानिभ्रतः ॥

ज्योतिष्माञ्जयतादजादिविबुधैः पूज्योऽब्जवन्धुर्जना-
त्रक्षब्ज्यामधिजग्मुषो विरजसः कुर्वन्नजस्रश्च नः ।

रात्रीभिः परिरञ्जयन्निरुचां काष्ठाञ्च जम्भद्विपो
निर्व्याजेन जनुष्मतामिह रुजामाभञ्जयन्नञ्जसा ॥ २० ॥

अश्वैः सप्तभिरन्वितेन हरता शक्तिं दृशां धोसदा-
मेकः सञ्चरसे रथेन गगनामोगे च निस्सीमनि ।

प्रत्यावाप्तमुखं सुपर्वमृगदृग्घस्ताब्जनीराजितः
प्रस्थानावसरेऽर्क ! किन्नरसमुद्रीतापदानोऽन्वहम् ॥ २१ ॥

शक ! द्राग्विजहीहि वर्त्म, पुरतोऽपक्राम वह्ने ! मना-
क्तूर्णं सन्नम रे यम ! स्वपितरं, किञ्चेष्टसे नैर्ऋत ! ।

पाशिन् ! जागृहि, मा स्तं वुरु मरुन्मा माद्य यक्षाधिपे-
त्युधैर्भास्कर ! पारिपार्श्वकगणा गर्जन्ति ते प्रस्थितौ ॥

पृथ्वां निश्चन नोदपत्स्यत विभो ! त्वं नामविष्योऽर्थम-

त्रिप्रत्यूहमवक्ष्यदन्धतमस¹ स्वेच्छाधिपत्यं ध्रुवम् ।

त्वं लोकेकविलोचनं, जगदिदं स्वत्पापितप्राणनं

गायत्र्येकरस ! प्रचोदय धियं सत्ये पथीत्यर्थये ॥ ३२ ॥

मेरुं ते परित. प्रदक्षिणमहर्नाथान्वहं काम्यतो

गिद्येते उदयाप्ययौ भगवतो दिग्देशमेदादुभौ ।

छान्दोग्योपनिषद्यपि स्फुटमिदं, प्रत्यक्ष्यकुर्वेश्व ये-

केचिन्मण्डलमण्डकल्पमवनेर्यन्तः स्वयं सर्वतः ॥ ३३ ॥

स्योथानेन च कोऽप्पुदस्रवत सेऽपश्यत्त्वदीयोदयं

सोऽयं भास्कर ! सप्तदृत्व इति तद्रूपन्थात्पतीमो वयम् ।

माहात्म्यं समजानतास्मदृपयो योगप्रभावेण ते

यस्मात्कदम्ब एव पदयक इति श्रुते श्रुतिर्नः प्रभूः ॥ ३४ ॥

वर्णानां निघयोऽपि शुद्धहरितोद्विक्ताः प्रशस्ता भृशं
 मध्याह्नार्ककरा निगीर्णमशनं जीवामृतं कुर्वते ।
 भुञ्जानाः सकृदेव तत्र समये सन्तः पुरा धार्मिकाः
 पर्यष्कार्पुंरिमां हि भारतभुवं प्राज्ञाश्चिरजीविनः ॥ ३६ ॥

आरोग्यं ददतामनामयकृमीनावर्धयन्तो वपु-
 प्युक्ताः स्पर्शनमात्रतस्तवजगन्नाथस्य पूतास्वतः ।
 प्रातर्भूरिनमस्कृताश्चिरतरं स्वान्ताधिरूढ तमो
 दन्त्याद्यन्तत्रिहीनतामुपगताः खद्योत ! विद्याप्रदाः ॥

नानादिक्षु विभिन्नवर्णसुभगं मध्वित्यमर्त्या अपि
 ब्रह्म ! त्वां समुपासितुं श्रुतिशिरोवाक्याद्ब्रजन्त्यर्हताम् ।
 देवानामपि दैवतस्य भवतः प्राप्तुं प्रसादं ममा-
 प्यार्हन्ती भवकेनि भास्कर् ! भवाम्भोधौ निमग्नोऽर्थये ॥

पात्रेणार्क ! हिरण्ययेन पिहितं सत्यस्य वक्त्र परं
 पूषंस्त्व तदपावृणु द्रुततरं मह्यञ्च मार्गार्थिने ।
 धर्माद्याचरणेन मे करणमप्याभ्यन्तरं शुच्यता-
 त्सोऽहं त्वं त्वमहं मनिस्तवमुहुर्ध्यानेन संवर्धताम् ॥ ३७ ॥

अत्रनात्मकतानिरूपणमुखात्सार्वात्म्यमाहुस्तरां

प्रभाषाः श्रुतिमौल्यः समुदिता. श्रीद्वादशात्मस्तव ।

त्वद्विश्वं समुदेति, तिष्ठति तथा त्वय्येव संलीयते

त्वय्यध्यस्ततयैव भाति मिहिर ! द्वैतप्रपञ्चः समः ॥

देवानामपि दुर्लभं श्रितवतामङ्गं जनन्या भुवः

सूर्य ! त्वं परिपालकोऽसि जनक. श्रीडार्मकाणाञ्च नः ।

पापाचारपरा अधस्तव वर्यं किं किं रवे ! कुर्महे

शक्तोऽपि क्षमसेऽपराधमग्निलं सर्वसहेवेह न. ॥ ४१ ॥

वीरानामियदौष्ण्यमत्र समयेऽपेक्ष्य तथा नेयदि-

त्येतत्सर्वमहृत्कर ! त्वमनुनिन्दयैवर्तुषु भ्राजसे ।

सत्येवं त्वयि दोषमेव जनता द्वन्द्वासहिष्णुर्नवी-

त्यात्माज्ञानमशेषवस्तुषु मृषां दोषं समुद्भावयेत् ॥ ४२ ॥

सन्तापस्तव तारतम्यमयते देशप्रभेदादये !

धर्मौष्ण्यात्कृतिवित्पन्नगृपनेत्यश्रीष्ण शदरक्षयम् ।

मयप्यत्र न दुष्यति त्वमग्निं कर्मोत्सोग्य तथा-

प्यनाम्न्यां प्रवदन्त्यन. नियमुद्गन्ना भू प्रचण्डोऽधिकम् ॥

वर्षिष्यन्त्यचिराद् भ्रुव करिवराकाराश्च धाराधरा
 सस्याथैर्हृदय हरिष्यति धरा पुष्पत्यपूर्वा श्रियम् ।
 मत्वैव ह्यसहामहि प्रतिदिन क्रूर प्रताप तव
 म्लानानामिह न क्षुधा भुवि भृश कामान्द्रुत पूर्य ॥

श्रेयो धर्मफल स धर्मनिवहोऽनुष्ठित्यपेक्ष स्मृत
 कालापेक्षमनुष्ठितिप्रकरण कालस्वदुत्पत्तिक ।
 सर्वम्यापि निदानमेवमनघ सर्वात्मक बन्तुत
 स्त्वा ब्रूम श्रुतिदुग्धवार्धमृतमित्यद्वापरं भास्करं ॥

प्रत्यासन्नतर स्फुरस्यहिमरुग्धत्वं परब्रक्षण
 तस्माद्वेदशिरस्त्वयि व्यधित तद्दर्ष्टिं जगत्क्षरि ।
 काम सन्तु सहस्रश सुमनस स्वर्गस्य भारा पर
 त्वामेवाहमहर्दिव हृदि दधे ससारवार्धेस्तरिम् ॥ ४६ ॥

एकपै! भवत प्रभावमवगौ को वेद कृत्स्न नर
 त्वाट्क्षा वहव प्रतिग्रहमपि आजन्त इत्यद्भुतम् ।
 व्योमेद परिशिष्यते बहुतर दत्वावकाश च वो
 द्यौरीशस्य विभूतिलेश इति चेद्विष्णु स कीदृग्भवेत् ॥

त्वत्सम्प्राप्य महोत्थ कुमुदिनीजारः समुद्राद्गुचां

सूर्यम्न्य इव स्वय विशदयन्नाशा मनागंशुभिः ।

चारित्र्यात्कुलमुध्रुव. कनि वत ! प्रश्रंशयामासिवा-

न्दातारं नियतं भजेत वृजिर्न दुस्सम्प्रदानार्जितम् ॥ ४८ ॥

आश्लेष्यस्तिव लक्ष्यसे दिनकर ! प्रत्यक्पुरन्धी करै-

र्षींज्ञाञ्चनवाससेव समलङ्कुर्वद्विरात्मस्त्रिणा ।

स्पर्धेते ह्यधुना परस्परमुभे दौध्यापि विश्वम्भरा

चेतो हर्तुमहो ! स्वकीयमुपमा पूर्णा समुद्रीर्व नः ॥

फुल्लं मल्लिवनं शयन्ति मधुपाः प्रकान्तगीतक्रमा

वात्याहत इव स्वयं मलयतो वान. शनैरागतः ।

नानादिग्भ्य उपागता द्विजगणा नीटद्रुमानामज-

न्त्यम्नोजिन्यपि मन्दमन्दमवशा निद्रां समाच्छ्रिति ॥

अन्तश्शतमपीपदुष्णमुपरि व्यामिश्रणात्सौख्यदं

रोध.पाटलपुष्पपातमुरमि म्वच्छं पयो निश्रुतीम् ।

वर्षां यातुमुपागताः प्रियतमैर्वानो वमाना नितं

फीटन्त्यप्यु दिनावसानसुभगस्वञ्जायताश्योऽन्वटम् ॥

श्रान्तेवोत्सवनेन कामि युवति शश्वत्समालिङ्गनि
 प्रेम्णा नेत्रनिमीलनाभिनयनयत्रा पर कामुकम् ।
 कर्भ्यामुपगृह्य ता स च युवा यत्नाज्जलाम्बन्तरे
 सामाश्र्यात्परिदर्शयत्यह ! वहिस्सम्पत्त्यभाव परम् ॥

बुधाप्यन्यपुरन्ध्रमेकतरुणो वस्तस्य सारूप्यतो
 भ्रान्ति प्राप्त द्वालिलिङ्ग सुदृढ पश्चादुपेत्यादरात् ।
 जानानाप्ययमन्य इत्यमकृदुदभूतोरुरोहोद्गमा
 स्वैर साभिनिनाय नायकधिय पश्चाददृष्टोक्तिभि

प्रेया मे प्रवसत्यनेकान्तो हित्वा रसज्ञामिमा
 काम कामशरादिताडनय रात्रीश्च यद्दीरिति ।
 कस्मैचित्त निर्गद्यता सखि ! दयाहीना युवानो वते
 त्यूचे काचन वामद्वन्द्वरसम फञ्चित् दृशा वधती ॥

नुणामीदृगधर्मवर्त्मचरण सर्वविगीत सतो
 माह दर्शयित्वा तथीमय ! त्रिगोपत्मेऽन्वृष्ट्वाभीक्षरे ।
 मित्राभीततरागसौ शशधरो रात्रावुदेप्य-करै
 तीपुसचनिचक्रमो न भवितेत्याग्यातुमीष्टेऽत्र क ॥

किं तस्मात्सपिण्डेषु ललथि शुष्कविधातुं प्रत-

त्याहोस्त्रिकुलेऽशरोमणिरथ नृत्यात्स्वयं प्रच्युत ।

किं वा मूर्ततरोऽनुरागनिकरो नङ्क्षयन्प्रतीच्या खिय

किं वा पुण्यफलमहत्परिणतसत्कर्मिणाद्योभणे ॥

यस्मिन्नात्मस्य निधाय दययासासु, स्वयं लीयसे

चदिन्नामिव तं भयप्रतिनिधिं सत्कुर्महे भक्तित ।

सन्ध्यायामुपसो वित्तीयं भगवन्-वैश्वं वज्रोपम

मन्देहानपुरात्रिस्य तरसा प्रत्युद्गजाम पुरा ॥ ५७ ॥

साक्षाच्छ्रीपुष्पोऽपि जगता क्षोभमृशतन्वतो

निश्चोः विनिहत्य सायकगणै रक्षोधिपम्यान्वयम् ।

धर्मा-स्थापयितुं प्रथीनिगदितानाचर्य भूम्या स्वयं

पृते तेऽवततार वशजलधौ श्रीरामचन्द्रात्मना ॥ ५८ ॥

अद्वाभक्तिरसमन्वित्राय मरुत पुत्राय मेधाविने

दियं व्याकृतं गुपादिश इति प्रादुर्भवान्त समे ।

मगत्स्वित्यगुपासकाय वितर शान सुशब्दार्थयो

विद्वान्मेन च कर्मवन्मन्वित्राय यथा त्वदीय पदम् ॥

रोगं सोहर सर्वमीश्वर ! दृशो- दृशोक्तिं प्रदीतां कुरु
 श्रीमन्नरु ! धृतिं हृदि स्थिरतरां प्रज्ञाञ्च लोकोत्तराम् ।
 विप्रायानुगृहाण सूक्तिममृतस्रोतस्विनीस्पर्धिनी-
 माकल्पं जयतात्प्रभाकर ! कृतोऽस्माभिः प्रभावस्तुव ॥ ६० ॥

श्लोकानामिह पष्टिरिकसहिता मार्ष्टु श्रियं शीलव्रीं
 सम्पत्तिं शुभसन्ततिं वितरताऽदित्यभक्तिं पराम् ।
 सन्तः प्राप्तसुखा भवन्तु सततं सूर्य !-प्रसोदेन ते
 वाचामस्तु फलेमहिः समुदयो लोके कवीनां सताम् ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य

मद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानवनेः कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

प्रभाकरप्रभावो नाम सप्तमो विलासः ।

श्रीः

प्रकृतिविलासकाव्ये

शर्वरीसौन्दर्यं नाम

अष्टमो विलामः

भूत्यै भूयात्तुद्दिनमहिभृत्कन्यका तन्यमान-
क्रीडं डिम्भं द्विरदवदनं लालयन्ती निजाङ्गे ।
शर्वर्यात्मा प्रलयसमये संहरन्ती प्रकोपा-
द्व्याजीकृत्य त्रिपुरजयिनं स्वीयशक्त्यैव सर्वम् ॥ १ ॥

कृत्वा राश्याः श्रियमिह गिरा दूरतो वर्तमानां
पृथ्व्यां मादणःथमिव कविः स्तोकवाम्बुक्कुमीशः ।
चित्रं श्वेतत्कत्रिकुल्यशोन्निप्सया वञ्च्यमाना
मर्त्याः केचित्कथमपि विदुर्नात्मनः शक्तिमत्याम् ॥ २ ॥

सौन्दर्यानिष्करणविषये तुल्यरूपास्त्रियामा
भेदो नात्र स्फुरति सहदां पशुयोश्च द्वयोर्न ।
आमन्यां श्रीप्रतिविद्नी व्यत्रकन्यां परेशं
किं वा कर्तुं प्रभवतु मन्केनहं कर्मभेदः ॥ ३ ॥

ताम्रैरत्रैः स्फुरति परितः पुष्करञ्च प्रदोषे

यान्वावासान्प्रति सुरभयो वत्ससन्दर्शनोक्ताः ।

स्निग्धां शिल्प्यत्यमितदुत्तुकात्तन्निनी मन्दनिद्रा

दीपान्यस्यन्त्यधिगृहमुखं रम्यवेषाश्च योषाः ॥ ४ ॥

फुल्लं मल्लीवनमल्लिकुञ्जैर्व्याप्तमालापशीलैः

पत्रिवातैर्मधुरविस्तैराश्रिताश्शाखिनीडाः ।

वातः पोतम्सुखयति सरित्प्रान्तवन्यां विहारी

पांशुक्रीडापरवशहृदो बालका वासरान्ते ॥ ५ ॥

रोधस्सिन्धोः कतिचन, परे हृद्यमुद्यानमन्ये

स्रोतस्विन्याः पुलिनमितरे तुङ्गशैलेन्द्रशृङ्गम् ।

इत्थं स्वस्वामिमतयुवतीसार्थमानीय यूनां

स्तोमः कामं मलयमरुतं सेवते वासरान्ते ॥

मुष्णन्क्षोप्यास्तरणिकिरणोद्गीर्णमौष्ण्यं क्रमेण

प्राणान्पुष्णन्विचरति मरुद्रौहिणारण्यशीर्षः

आराद्धुं श्रद्धयति विधिवद्मसुराद्याश्च सन्ध्या-

मच्छिलश्च झणझणरवो व्यज्यते ॥

श्रीमत्येषा प्रकृतिरमितप्राग्वा भ्राजमाना

त्रैगुण्येन, प्रथयितुमनास्तामसीमात्मशक्तिम् ।

विभ्रत्याख्यां रजनिरिति च, स्वैरमावृत्य विश्वं

क्रीडत्युच्चैः किमु सहृदयान्विभ्रमै रज्जयन्ती ॥ ८ ॥

तेजोऽभावस्तम इति मतं धीमतां नादराहं

नीचाङ्गाच्चित्स्थितिमुपगतं तेज एवान्धकारः ।

मान्यामान्ये अपि च तमसस्तद्दृष्टेते क्रमादि-

त्याहुर्निर्द्रोपरमिह बुधा वस्तुतत्वं विदन्तः ॥ ९ ॥

रम्या रात्रिः परमगुण्या सुन्दरिण्या निगीर्णा

सन्ध्याभ्यामप्युपचितरुचिस्सैव्यमाना सखीभ्याम् ।

चाखन्यापृत्युपरतिकृतं विध्रमं द्राग्दिशन्ती

कस्य प्रीत्यै न भवति समान्वाणिनः पुष्पतीयम् ॥ १० ॥

सूर्यस्मोऽयं न खलु सहते स्वेतरेपां पकर्षं

यत्सैर्घृण्णाद् भृशमभिभवत्यद्वि नक्षत्रलक्षम् ।

'तेभ्यो भातुं वितरति यद्येच्छं तमिस्त्रावकाशं

द्रष्टुं प्रायः परपरिभवं न क्षमेरन्मृगाक्ष्यः ॥ ११ ॥

घावाभूमी स्वरुचिनिचयैरञ्जनप्रत्यनीकैः

सान्द्रस्निग्धैस्सरभसमभिव्याप्य गाम्भीर्यभूम्ना ।

विश्वस्थोपर्यपरिमितमुत्सेकतोऽनन्तरं यं

निर्वोदं श्रीः स्फुरति रजनेराधिपत्यं तमस्याः ॥ १२ ॥

आवृण्वानाप्यविरळतरैः श्यामळिम्नां समूहै-

नेत्राणि द्राम्भुवि तनुमृतां दुप्यतीयं न रात्रिः ।

तत्तद्भावाश्रयमधुरिमस्तोमकुक्षिम्भरित्वा-

त्पुप्यत्येपात्मनि हि सुपमां कामपि प्रीतये नः ॥ १३ ॥

आस्तां दूरादनुपमसमाम्नायगम्बोऽर्यमायं

तस्मात्तद्व्यतिरपि विधुर्यामयत्या रसज्ञः ।

अब्धेर्मेघोऽप्यधिगतरो विद्युत्तं श्लेष्मृषीष्टे

स्त्रीणां प्रीत्यै भवति रसिको, नैव माहात्म्ययुक्तः ॥

सौन्दर्योद्धार्यपि न निमिरं शार्वरं रोचयन्ते

मर्त्याः प्रायस्स्वयमधिनिशं संविशन्ति श्रमेण ।

रात्र्यां सर्वा प्रकृतिविहृतिर्वन्धुरा निष्फलैषां

नानर्थाय प्रभवति तमो चाद्यमन्तस्तमोवत् ॥ १५ ॥

स्वत्वेन घोरभिमततमं नीलिमानं मनोज्ञं

द्विम्योपिद्मचोऽञ्जनविधिकृते संविभज्य प्रदातुम् ।

कारुण्येन प्रकृतिरनघा यामिनी किं नियुङ्क्ते

रिक्तात्मानः किमपि न दिशन्त्यन्तरेणापहारम् ॥ १६ ॥

ऋक्षीः प्रेक्ष्यैस्तरल्लरलघोतमुक्तासगोत्रै-

र्व्योग्नि श्यामे निचुलिततमे सान्द्रमुषैर्विताने ।

तुङ्गं रङ्गम्यलमिव सुवो गोलमाक्रम्य मूर्त्या

श्यामा फाचिरकल्पति मुद्गं नर्तकी धीर्निशायाः ॥ १७ ॥

कातर्येणार्यमघृणिभुवा गङ्गरोर्वीरुहादा-

वन्तलीनान्तरभसमहन्यन्धकारार्मकान्स्वान् ।

आदिलम्बैषा व्रजति रजनिर्निर्वृति कामपि द्रा-

ह्मातृप्रेम्णः किमपि न परं श्रेयसे कामनार्हम् ॥ २० ॥

प्रलत्वेनाञ्जनपरिचयाच्छ्यामल्लिङ्गमृति-

सान्द्रा कालायसकृतवृहच्छृङ्खलामालिका या ।

सन्धातुं धामपि वपुमतीं कल्पिता श्रीप्रकृत्या

सैवास्माक स्फुरति परितश्शर्वरीकैतवेन ॥ २१ ॥

अब्धेरुर्भीन्मदशिखिगळश्यामलिम्बाङ्घ्रि लक्ष्या-

नात्माद्वैतीकरणनिपुणा दर्शयन्ते तमिहाः ।

निर्मर्यादान्द्विरदनिकरानञ्जनाद्रिव्रजाभा-

जातिश्वेतैरभिनिपततः फेनपुञ्जै र्दौघैः ॥ २२ ॥

शब्दाघातव्यनिवृत्तसमुत्तुङ्गभङ्गोत्तमाङ्गा

पर्युक्षितानृजुतरवृहत्फेनदंष्ट्राकराव्या ।

विष्वग्ज्यासांसितघनकचा दुश्श्वैरुद्वहासैः

काली रात्रिर्धृनिमपहरन्त्यम्बुधौ नृत्यतीव ॥ २३ ॥

प्रक्रीडद्विर्वहु, सरिदधीशानरङ्गे मरुद्धि-

नीलैर्वस्त्रैः कवचिततनूः फेनपुष्पावतंसाः ।

सम्भूयोच्चैःकृतरुतततीर्वीचिकाख्याः पिशाची-

र्यामिन्येषा परमरसिका नर्तयत्यात्मतृप्त्यै ॥ २४ ॥

मिन्धुस्सोऽयं परमकृपया प्रेरितो यामवत्या

गौराङ्गाभ्यम्समुचिततमान्वल्लभाभ्यस्सरिद्धयः ।

श्यामाश्रीनांशुकसमुदयात्राजतैस्तनुंजालैः

भोतप्रान्तानह ! कलयते फेनिलोर्मिच्छलेन ॥ २५ ॥

देव्या रात्रेरविरलतम.कन्दलीमिनिर्निगीर्णः

फेनावल्लघा खलु घवन्दिमा दृष्टनष्टात्मनोऽब्धौ ।

न्यासेऽत्यन्तं हृदयकुहरे तीनमोहान्धकारै-

र्नानिखच्छां भृशमनुकरोत्यन्धिरां सत्ववृत्तिम् ॥ २६ ॥

अद्रेस्तुङ्गं शिखरमधिस्थात्मना चेत्क्षपायां

प्रेक्षेत श्रीपठनिविहनिं जातुमेकस्ममन्नात् ।

धीरदशब्दान्कति स शृणुयात्स्वात्मसंसादशीला-

न्श्येद्वावानपि कतिपिषाँलोचनासेचनोत्कान् ॥ २७ ॥

स्रोतस्विन्योऽवनिधरगुहाभ्यन्तरेभ्योऽमिरामा

निष्कामन्त्य. स्वपुटितदृपत्प्रान्तपातप्रणादा !

वेगाद्राशीञ्चिश्चिरपृपतामुत्किरन्त्यसमन्ता-

त्रक्तं व्यक्तेतरसितपदास्वारदीर्घान्स्ववन्ति ॥ २८ ॥

श्रेणीबद्धक्षितिधरततेरन्तराळ्यवकाशा-

नापूय द्राडिन्निडिततम कज्जलेन क्षपेयम् ।

निच्छिद्रामुच्छ्रिततरमहाभित्तिमेकामिवेधया-

माकल्प्योच्चैः प्रकृत्यति न स्व हि गम्भीरिमाणम् ॥ २९ ॥

श्राम्यद्भूमिद्विपपरिवृढत्कारफीत्कारमाल-

क्रुध्यन्सिद्धसैनभरसमुदात्तनिष्पुद्गुहौष ।

श्रोत्रप्रान्तप्रियसुहृदविच्छिन्नखिलीविराज

शैल स्वान्त हन्ति सहदा हन्त ! भावैर्निशीथे ॥ ३० ॥

वातनातोद्भुतमदिरहान्गोन्यसङ्घर्षजन्म-

मोचण्टान्निदेवहुतमुज पागिराजास्रसन्त ।

धूमस्तोमानुपरि समुपारोहतो नक्तमद्री

दन्तिन्नान्त्योद्यतपदयुगान्सञ्जिहीषन्ति सद्यः ॥ ३१ ॥

ज्योतिर्बलीकवळिततमःकन्दळा कापि भागे

व्यक्तान्यक्तद्रुमगिरिसरित्सन्निवेशा परत्न ।

दर्शं दर्शं हसति नु दिवं मेदुरारण्यमूमि-

विद्युद्विद्योतितवहुविधाकारधाराधराढ्याम् ॥ ३६ ॥

रोधस्यब्धेदिशखरिशिखरे वाथ बद्धानगारा

न्प्रत्यमानुच्छ्रिततरशिरस्सन्नदीव्यत्पताकान् ।

अध्युप्य स्त्रीपृथुकसहिता मोमुदत्यस्तिमन्तो

दृष्ट्वा नावः स्वदळितजलालक्ष्यदीपप्रकाशाः ॥ ३७ ॥

घोयानानि प्रबलमकराकारहृदयानि यन्व-

प्रत्यकृत्यद्रुतनरपरिभ्रान्तपाद्वेच्छदानि ।

सुद्रेदीपैः श्रुतिपुटकटुध्यानधीराणि रम्या-

प्यारहृते प्रकृतिपुपमा वीक्षमाणा डयन्ते ॥ ३८ ॥

त्रिसुच्छ्रितपभवरनिमिदीपसङ्घैस्समन्तात्

स्फीतान्लोकाः प्रतिपुरमहोनिर्दिशेषा रजन्यः ।

केतृनानारवमुरारिताः पण्यवीर्योऽनिदीर्घा

रम्यास्सन्धिव्यसमसुपनाः श्रुतिमागमभूता ॥ ३९ ॥

यूनोऽन्यूनानहृदहृदयानञ्जसाऽऽङ्गुलीकामा

कर्णाभ्यर्णप्रचरणज्ञैराकरैर्विभ्रमाणाम् ।

नेत्रैर्नीलाञ्जनपरिचितैर्वारयोषाम्मुद्रेषो-

मिष्ठन्त्यस्तत्रपमविगृहद्वारमीपद्विहासा ॥ ४० ॥

आयम्यन्तोऽप्यहनि निपतत्फालपाथ पृषत्क

विश्राम्यन्ति स्वयमधिनिश मोदमाना कुटुम्बैः ।

मेदोवृद्ध्या मुदितहृदया निश्चलन्तोऽम्तिमन्त-

श्चिन्ताक्रान्ता वत ! कनिपये नैव निद्रा लभन्ते ॥ ४१ ॥

दिलष्ट स्निग्धैर्भुरजनिनर्दगीतमेकत्र रात्रौ

वशीकृत्यं क्वचिदपरतो ननेन वारनार्या ।

दाण्डा क्रीडा क्वचन विविधाम्सत्कथाना प्रसद्धा

इत्थं नित्योत्सवमहुमित पचन किञ्च रम्यम् ॥ ४२ ॥

भक्त्युन्मेषादिव समुद्रिता देवतासन्नि गाव

प्येते ध्यानाभिनयकुशला कामयन्ते कुलम्बी ।

धन्ये सम्मर्दनरुतुक्तिन स्वप्रमादच्छलेन

त्यक्त्वा राज्ञा भारपरवशा स्त्रीणमभ्यापनन्ति ॥ ४३ ॥

ज्योतिर्वलीकबलिततमःकन्दला कापि भागे

व्यक्ताव्यक्तद्रुमगिरिसरित्सन्निवेशा परत् ।

दर्शं दर्शं हसति नु दिवं मेदुरारण्यभूमि-

र्विद्युद्विद्योतितवहुविधाकारधाराधराढ्याम् ॥ ३६ ॥

रोधस्यब्धेशिखरिशिखरे वाथ बद्धानगारा

न्प्रत्यग्रानुच्छ्रिततरशिरस्सन्नदीव्यत्पताकान् ।

अध्युप्य स्त्रीपृथुकसहिता मोमुदत्यन्तमन्तो

दृष्ट्वा नावः स्थदलितजलालक्ष्यदीपप्रकाशाः ॥ ३७ ॥

घोयानानि प्रबलमकराकारदृश्यानि यन्त्र-

प्रत्यकृत्यद्रुततरपरिभ्रान्तपाश्वच्छदानि ।

क्षुद्रैर्दीपै श्रुतिपुटकटुध्वानधीराणि रम्या-

ण्यारुह्यैके प्रकृतिमुपमां वीक्षमाणा डयन्ते ॥ ३८ ॥

त्रिघुच्छकितप्रभवरुचिभिर्दीपसङ्घैस्समन्तात्

स्फीतालोकाः प्रतिपुरमहोनिर्विशेषा रजन्यः ।

केतुनातारवमुखरिताः पण्यवीथ्योऽतिदीर्घा

स्थयास्सन्धिष्वसमसुषमाः कृत्रिमारागभूम्भा ॥ ३९ ॥

यूनोऽन्यूनानददहृदयानज्जसाऽऽकष्टुकामाः

कर्णाभ्यर्णप्रचरणञ्जणैराकरैर्विश्रमाणाम् ।

नेत्रैर्नीलाञ्जनपरिचितैर्वारगोपास्तुवेपौ-

स्तिष्ठन्त्यस्तत्रपमधिगृहद्वारमीपद्विहासाः ॥ ४० ॥

आयस्यन्तोऽप्यहनि निपतत्कालपार्थःपृषत्कं

विश्राम्यन्ति स्वयमधिनिशं मोदमानाः कुटुम्बैः ।

भेदोवृद्ध्या मुदितहृदया निश्चलन्तोऽस्तिमन्त-

श्चिन्ताक्रान्ता वत ! कतिपये नैव निद्रां लभन्ते ॥ ४१ ॥

श्लिष्टं स्निग्धैर्मुरजनिनदैर्गीतमेकत्र रात्रौ

वंशीकृत्यं कचिदपरतो नतेन वारनार्याः ।

दाण्डाः क्रीडाः कचन विविधाभ्यस्तकथानां प्रसङ्गा

दत्थे नित्योत्सवमहुमितं पद्यनं किञ्च रम्यम् ॥ ४२ ॥

मन्तुन्मेपादिव समुदिता देवतासन्निगव-

प्येकं ध्यानाभिनयपुग्नाः कामयन्ते कुलम्बीः ।

अन्ये सम्मर्दनपुतुकिनः स्वममादच्छलेन

त्वन्वा लज्जां मारपरवशाः स्त्रीजनमभ्यापवन्ति ॥ ४३ ॥

अन्योच्छिष्टं मधु कुतुकतः सम्पिबन्तो मदान्धाः

म्बैरं स्त्रीणामपि विनिमयादकृमानेकनृत्याः ।

सद्यो रङ्गस्यलविलसितान्हन्त ! निर्वाप्य दीपां-

स्तिर्यक्कृत्यं विदधति समे निखपा ह्यन्यदेश्याः ॥ ४४ ॥

विद्युद्दीपव्रजभृदुदरोद्भासिनैकासनस्य-

प्रान्तप्रेक्षोत्सुकजनशिरश्श्रेणिदीव्यद्रवाशा ।

उल्लङ्घ्य द्राम्बगिरिनदीर्घमिता यानपङ्क्ति-

देशादेशं गुफुगुफुरवैरायसे याति मार्गं ॥ ४५ ॥

प्रासादांश्च प्रतिपुरवरं चन्द्रिकासारगौरा-

त्रम्यान्वातायनपरिसरास्त्रीर्णमञ्चप्रपञ्चैः ।

अध्यास्यैकेऽमिमतयुवतीस्पर्धिनीस्त्वर्वधूमि-

र्भुञ्जाना भान्त्यशियिलपरीरम्भसंरम्भभाजः ॥ ४६ ॥

गाढाश्लेषं कलयितुमनाः कामिनीनां रसजो

देव्या मद्याः शिखरिणि करैः सत्वरं व्यापृतैः स्वैः ।

पश्येन्दुर्द्राम्दलयति तम.कञ्चुकं प्राणनाथे-

त्युक्त्वा सद्यः पुलकिततनुः सुस्तनी कापि जाता ॥ ४७ ॥

कापि स्वापामिनयचतुरा शश्वदाकारितोच्चैः

पत्या निर्यस्मितमपि बलात्सल्लियम्य स्थितान्ते ।

ईपत्पर्गोदितपुलकितज्ञाततत्व स्वदोर्भ्या-

माशिश्लेष स्मरशरहताभुग्नवक्षोजयुग्मम् ॥ ४८ ॥

द्यूते कृत्वा दृढतरपरिप्वङ्गमुत्तुङ्गहर्म्ये

शुभ्रज्योत्स्ने व्यवहृत्सिकथां दम्पती प्रारमेताम् ।

भर्ता रामं कथयति समेप्वेकदारं रसज्ञं

भार्या गोपीहृदयहरणव्यग्रलीलञ्च कृष्णम् ॥ ४९ ॥

वेणीमल्लीसुमपरिमलभ्राम्यदिदिन्दिराणा

वारस्त्रीणां युवजनमनीहाग्भिर्दृग्बिलासैः ।

धन्यम्मन्याः कतिचन समारुह्य नौकाः सुवन्ते

निर्निन्द्रेन्दीवरनिचुळिनास्वप्सु लीलासरस्याः ॥ ५० ॥

प्रायो व्यर्थं भवति रजनौ ग्राममानोजकं, य-

त्सर्वे वृषाभ्यवहृन्नितया संविशन्त्याद्ययामे ।

रथ्यायाश्च व्यपगतभय फेरयम्सञ्चरन्ति

श्वानो धावन्त्यसदृदमिनो निर्निमित्तं भवन्तः ॥ ५१ ॥

सत्यप्येवं विमलमनिलं सर्वतश्चेक्षुसार-

स्पर्धान्यम्वून्युचितमशनं भङ्गहीनां सुपुतिम् ।

लब्धा चिन्तालघविरहिताः स्वस्वकृत्यानुरक्ता.

जीवन्यवद्वान्शतमपि समे ग्रामवासेन धन्या ॥ १२ ॥

यामैर्युक्तां समभिदधते रात्रिमेके चतुर्भि-

र्मर्त्या. कृत्यप्रणिहितधियः सञ्चरन्त्याद्ययामि ।

कूरात्मानः फणधरमुखा जन्तवश्च द्वितीये

यक्षा रक्षांस्यपि बहुतरैः क्षुद्रकृत्यैस्तृतीये ॥ १३ ॥

आगच्छन्तः पितृभिरमितप्रभवेर्देववर्या-

स्तुर्ये यामे गजमुखमुखाः क्षेममाधातुकामाः ।

सर्वान्दृष्ट्वापि च सदनिनो बुध्यमानान्कुटुम्बै-

स्तृप्तात्मानो विदधतितमामाशिषो द्रागवन्ध्या ॥ १४ ॥

सर्वे श्वासश्चसनगरळं प्राणिनामहि पीत्वा

छायावृक्षा बहिरतिजव,दुद्धिरन्ति क्षपासु ।

¹ग्रस्त्वा दुष्टं मरुतममितं तृप्यतां शाखिमूलं

सेवायोग्यं भवति फणिनां, मानवानां तु गह्यम् ॥ ५९ ॥

अण्डेभ्यश्च द्विजनय इव प्राणभृद्भ्रुचोऽसवो द्रा
 गुत्कामति स्वयमिह भुवि प्रायशोऽत्रैव यामे ।
 तार्त्थीके मयकृति निशोऽत्यन्तमित्याहुरेके
 सन्दभोऽभ्रमनि हि महान्दारुणो रोगभाजाम् ॥ ५६ ॥

धानो यस्या निशि नियमतस्तन्वते स्वोपवास
 रात्रि प्राहु श्वनिशमिति ता केचनावायेपादा ।
 साक्षात्कुर्भन्त्यपि च रजनावागम सूर्यसूनो
 धान कृष्णा इति च गदिन प्राणितत्व विदद्भि ॥ ५७ ॥

सर्वेभ्य श्रीरजनिजननी सुप्तिमात्मस्वभूता
 जीवात्मभ्य परचिति परिष्वङ्गमापादयन्तीम् ।
 हित्वा भेद सपदि ददती पुष्णती चार्भकान्न
 सैपा नित्या श्रुतिषु महितै स्तूयते रात्रिसूक्तै ॥ ५८ ॥

रम्यश्चन्द्रस्तदुदरभय लञ्छनघ्रापि रम्य
 ज्योत्स्ना रम्यावनिपरिसरे तत्पसारोऽपि रम्य ।
 रम्यास्त¹म्य सरसमनसामन्धकारोऽपि रम्य
 किञ्चैकोक्त्या प्रवृत्तिविदित वस्तु नैवाम्त्यरम्यम् ॥ ५९ ॥

स्त्रीपुंसाभ्यां जनयसि जगन्मातरेतत्समाभ्यां

निद्राद्वारावसि करुणयारोग्यमुत्पाद्य भूयः ।

अन्ते सर्वं हरसि भगवत्युग्रमंघर्तरात्रि.

कुलास्माकं पततु भवतीमन्तरेण प्रणामः ॥ ६० ॥

मृत्युं महं तिरय कृपया मातरुत्सङ्गभाजे

पाप्मौघं मे सफल्य रिपुप्वायगृहेतरेषु ।

आकल्पं सद्भिजवरकृतं विद्वदाकल्पकल्पं

श्रीशर्वर्या जगति जयतादत्त सौन्दर्यमेतत् ॥ ६१ ॥

इति महामहोपाध्यायस्य श्रीकृष्णमूर्तिशास्त्रिणः पण्डितराजस्य

भद्रप्रान्तसंस्कृतास्थानकवे. कृतिषु

प्रकृतिविलासकाव्ये

शवरीसौन्दर्यं नाम अष्टमो विलासः ।

॥ कपर्दिनि समर्पणम् ॥

काटुपुत्रहवास्तयस्वाम्यायस्वाहमात्मज ।
 कृष्णमूर्तिरकुर्वीमा मद्रास्थानकप्रिः कृतिम् ॥ १ ॥
 पदवाक्यप्रमाणज श्रीगर्मपुरवासिनम् ।
 भूतराहाचार्यपर्यमादिम नौमि देशिकम् ॥ २ ॥
 महामहोपाध्यायश्रीदण्डपाणिमखीश्वरान् ।
 करुङ्गुळकृष्णशास्त्रिवरेण्यालौमि सदुरूर्न् ॥ ३ ॥
 अम्भङ्गुडिस्थितश्रीमत्परमेश्वरशास्त्रिण ।
 गुरुन्पाणिनिशास्त्राब्धेर्नौम्यह कुम्भसम्भवान् ॥ ४ ॥
 येषाममीपा महता करुणादृष्टिपातत ।
 महामहोपाध्यायोऽसि सवृचो नौमि तान्गुरुन् ॥ ५ ॥
 आपो वहिश्च होता विधुरहिमकरो व्योम पृथ्वी नमस्वा
 नेतेऽग्रे यस्य देहा स षशुपनिरपि धीनिजामम्बरूप ।
 यम्य श्रीकृष्णमूर्ते तुलममलमवत्प्रदासस्य नित्य
 साऽथ विम कपर्दिन्यनपकृतिमिमां प्रस्तुत्यात्मतृप्तये ॥६॥

॥ आशासनम् ॥

मनः प्रसादं संपाप्तो वेङ्कटेशंपसादतः ।

श्रीराजेन्द्रप्रसादोऽसौ जीयात् भुवि जनाधिपः ॥

आने-देषुख-खड्गु-मुन्पिनयविच्छीराजमन्त्रार्मुखा

मान्यासंसंस्कृतमातृकिङ्करतया दीव्यासुरब्दान्शतम् ।

राजाजी-जवहर्-पटेल्पमृतिमिः स्वातन्त्र्यसंरक्षकैः

माता भारतभूमिरुत्तमतमैः पुत्रैर्विजेजीयताम् ॥

श्रीमद्भवनगराजदम्पती च जयन्त्वमे ।

कुमारस्यामिराजश्च विधामन्त्री च माधवः ॥

इति श्रीभारद्वाजकुलजलधिकौस्तुभश्रीमद्वेङ्कटसुब्बरामार्ग-

वर्यतनूजस्य श्रीवेङ्कटसुब्बलक्ष्मीगर्भसम्भूतस्य

व्याकरणवेदान्तसाहित्यनिष्णातस्य पण्डितराजाद्यनेक-

विरुदाङ्कितस्य महामहोपाध्यायस्य

मद्रशान्वसंस्कृत्यास्यानकवेः

कृष्णमूर्तिशास्त्रिणः कृतिषु

प्रकृतिविलासः समाप्तः

ॐ तत्सत्

जय हिन्द